IREECHA AND THE FIRST COMMANDMENT

ኢሬቻ፣ ዋቄፋና እና ክርስትና

“ከእኔ በቀር አምላክ የለም”

ኢሳይያስ 45፥5-6

ማንኛውም ጥብቅ የሆነ የንጽጽረ-ሥነ-መለኮት ትንተና መጀመር ያለበት፣ መጽሐፍ ቅዱሳዊውን የያህዌን ጽንሰ-ሐሳብ በጥንቃቄና በብቃት በማስቀመጥ ነው። ያህዌ በእኩል ሜዳ ላይ እንደሚወዳደሩት የአረማውያን አማልክት ከብዙዎቹ አንዱ ሳይሆን፤ ማንነቱ ራሱ ማንኛውንም ዓይነት ንጽጽር የማይፈቅድ፣ ህልውናውን ከራሱ ያገኘና ራሱን በመለኮታዊ መገለጥ የሚያሳውቅ አምላክ ነው። በአሥርቱ ትእዛዛት ውስጥ ቀዳሚው ድንጋጌ የሆነው “ከእኔ በቀር ሌሎች አማልክት አይሁኑልህ” (ዘጸአት 20፥3)፣ በብዙ አማልክት አምልኮ ሥርዓት ውስጥ ሊፈጠር ከሚችል የተፎካካሪነት ሥጋት የመነጨ ተግባራዊ መመሪያ ሳይሆን፤ ከያህዌ ፍጹም ልዩነት የመነጨ የህልውና አዋጅ ነው።

የህይወት ቃል ህብረት · ነገረመለኮት
www.ethiopiantheology.org

መግቢያ

ይህ ጽሁፍ መነሻውን የሚያደርገው፣ የፍጥረት ሁሉ ጌታ ከሆነው ከልዑል እግዚአብሔር (ያህዌ) ፍጹም ሉዓላዊነትና አንደበታዊ አዋጅ ላይ ነው። በነቢዩ ኢሳይያስ መጽሐፍ 45፥5-6 ላይ፣ ሰማይንና ምድርን የዘረጋው አምላክ በታላቅ ግርማ እንዲህ ሲል ይናገራል፦ “እኔ እግዚአብሔር ነኝ፥ ከእኔም ሌላ ማንም የለም፤ ከእኔ በቀር አምላክ የለም... ከፀሐይ መውጫ ጀምሮ እስከ ምዕራብ ድረስ ከእኔ በቀር ማንም እንዳሌለ ያውቁ ዘንድ፤ እኔ እግዚአብሔር ነኝ፥ ሌላም የለም።” ይህ ኃይለኛ ቃል፣ በሰዎች መካከል ለክርክር የቀረበ ርዕዮተ-ዓለማዊ ሐሳብ፣ ወይም ከብዙ ሃይማኖታዊ አማራጮች አንዱ ሆኖ የሚወሰድ አይደለም። ይልቁንም፣ የመላው መጽሐፍ ቅዱሳዊ እምነት የማዕዘን ራስ የሆነ፣ የፍጥረትን ሚዛን የጠበቀና የሰው ልጅ ነፍስ ከፈጣሪዋ ውጪ በሌላ በማንም ልታርፍ እንደማትችል የሚያረጋግጥ ዘላለማዊ የህልውና እውነት ነው። አምላካችን እግዚአብሔር ይህንን ሲያውጅ፣ ዓለምን ከከበባት የጣዖትና የባዕድ አምልኮ ጨለማ ውስጥ ሰውን ወደ አስደናቂው ብርሃኑ ሊጠራው ፈልጎ ነው።

በዚህ ጥልቅ መጽሐፍ ቅዱሳዊ እውነት ላይ በመመሥረት፣ የሰው ልጅ በታሪክ ውስጥ ከፈጣሪው ይልቅ ፍጥረትን ወደ ማምለክ እንዴት እንዳዘነበለ በንጽጽር መመልከት እንችላለን። የእግዚአብሔር ቃል በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ፣ በግብጽ፣ በባቢሎን፣ እንዲሁም በከነዓን ምድር የነበረውን የበኣልን አምልኮ በጥብቅ ያወግዛል። የእነዚህ ጣዖት አምልኮዎች ዋነኛ መገለጫ፣ ሰዎች በሚያዩት ተፈጥሮ (እንደ ዛፍ፣ ወንዝ፣ ተራራ፣ ዝናብና ፀሐይ) ውስጥ መለኮታዊ ኃይል አለ ብለው ማመናቸውና፣ ከተፈጥሮ ጀርባ ያሉትን አጋንንታዊ መናፍስት እንደ መካከለኛ አድርገው ማምለካቸው ነበር። ነቢዩ ኤርምያስም ሆነ ኤልያስ በዘመናቸው የተጋደሉት፣ ሕዝቡ እውነተኛውን አምላክ ትተው፣ ሕይወት ለሌለው ተፈጥሮና በጀርባው ላለ የጨለማ ኃይል እንዳይሰግዱ ነበር። ፍጥረትን ከፈጣሪ ጋር የማደባለቅ ይህ መንፈሳዊ ስህተት፣ ሰውን ወደ ውድቀትና ከእግዚአብሔር ኅብረት ወደ መለየት የሚያመራ አደገኛ መንገድ ነው።

ይህንኑ ታሪካዊና መንፈሳዊ ዳራ ይዘን ወደ አፍሪካ አህጉር ስንመጣ፣ በሰፊው የአፍሪካ ባህላዊ ሃይማኖት ውስጥ የሚንጸባረቀው ተመሳሳይ ሥዕል እናገኛለን። በተለይም በኦሮሞ ሕዝብ ባህላዊ ሃይማኖት ውስጥ ማዕከላዊ ስፍራ ያለውን የ'ኢሬቻ' በዓልንና 'ዋቄፋና' የተሰኘውን ሀገር-በቀል መንፈሳዊ ሥርዓት፣ ከእግዚአብሔር ቃል አኳያ ስንመዝነው፣ ከላይ ከተጠቀሱት ጥንታዊ የጣዖት አምልኮዎች ጋር መዋቅራዊ አንድነት እንዳላቸው በግልጽ እንረዳለን። በእነዚህ ሥርዓቶች ውስጥ ጎልቶ የሚታየው ተፈጥሮን የማምለክ ዝንባሌ (ውሃን፣ ዛፍንና ተራራን ከመለኮት ጋር ማዋሃድ)፣ እንዲሁም የመናፍስት መካከለኛነት፣ መጽሐፍ ቅዱስ ከሚሰብከውና “በእግዚአብሔርና በሰውም መካከል ያለው መካከለኛው ደግሞ አንድ ነው፥ እርሱም ሰው የሆነ ክርስቶስ ኢየሱስ ነው” (1ኛ ጢሞ. 2፥5) ከሚለው ብቸኛና ንጹሕ የእውነት መንገድ ጋር ፈጽሞ ይጋጫል።

ይህ ጽሁፍ ለክርስቲያኑ የሚያስተላልፈው መልእክት እጅግ የጠራና የማያወላውል ነው። እውነተኛው አማኝ የሰማይና የምድር ፈጣሪ በሆነው በሕያው እግዚአብሔር ብቸኛ አምላክነት ላይ የጸና እምነት አለው። የያህዌ አምልኮ፣ ግማሽ ልብን፣ የተከፋፈለ ታማኝነትን፣ ወይም ሌላ ትይዩ የመንፈሳዊ ኃይል ምንጭን ፈጽሞ አይታገሥም። ቅዱሱ አምላክ፣

ክብሩን ለሌላ፣ ምስጋናውንም ለተቀረጹ ምስሎች ወይም ለፍጥረት አይሰጥም። በመሆኑም፣ የእግዚአብሔር ሕዝብ ከእንደዚህ ዓይነት ባህላዊ የጣዖትና የመናፍስት ሥርዓቶች ራሳቸውን ነቅለው፣ በመንፈሳዊ ንጽህናቸውንና ታማኝነታቸውን በመጠበቅ፣ በክርስቶስ ኢየሱስ ብርሃንና እውነት ብቻ ሊመላለሱ ይገባቸዋል። ክርስትና ባህልን አይጠላም፤ ነገር ግን ነፍስን ከሚያረክስና የእግዚአብሔርን ክብር ከሚነጥቅ ማንኛውም መንፈሳዊ ልምምድ ጋር ኅብረት የለውም። ይህ የነፍስን ጌታ ከምንም በላይ የማፍቀርና፣ ለዘላለማዊው ቃሉ ሙሉ በሙሉ የመገዛት መንፈሳዊ ግዴታችን ነው።

ይዘት

፩ ክፍል አንድ
ያልተፈጠረው ፈጣሪ፡ የያህዌ ልዩነት 5

፪ ክፍል ሁለት
ከጥንታዊ ቅርብ ምሥራቅ እስከ አፍሪካ 16

፫ ክፍል ሶስት
ዋቃ እና ያህዌ፡ የማይታረቅ ልዩነት 20

፬ ክፍል አራት
በሁለት ሀሳብ ማነከስ 24

፭ ክፍል አምስት
ባህልን ማክበር፣ ጣዖትን መሻር 26

፮ ክፍል ስድስት
የእረኝነት ልብና የመስቀሉ ዋጋ 27

፩ ክፍል አንድ

ያህዌ፡ ተነጻጻሪ የሌለው አምላክ ነው

ማንኛውም ጥብቅ የንጽጽር ጥናት፣ ከያህዌ ማንነት ፍጹምነት መጀመር አለበት። ያህዌ በእኩል ሜዳ ላይ ከሚወዳደሩ የብሔራት ጠባቂ አማልክት አንዱ ሳይሆን፣ ማንነቱ ራሱ ንጽጽርን የማይፈቅድ አምላክ ነው። "ከእኔ በቀር ሌሎች አማልክት አይሁኑልህ" (ዘጸአት 20፥3) የሚለው የመጀመሪያው ትእዛዝ፣ በብዙ አማልክት አምልኮ መካከል ለሚፈጠር ውድድር የተሰጠ ተግባራዊ ደንብ ሳይሆን፣ ከያህዌ ፍጹም ልዩነት የሚመነጭ የህልውና ድንጋጌ ነው። ይህ አዋጅ በኢሳይያስ 45፥5-6 ላይ ወደ ከፍተኛ ደረጃው ይደርሳል፤ በዚያ ያህዌ "ከእኔ በቀር ማንም የለም" ሲል፣ ማርዱክን፣ በኣልን፣ ወይም ማንኛውንም ሌላ የተፈጥሮ ወይም የጎሳ አምላክ ከእርሱ ጋር በንጽጽር እንኳ ማቅረብ ስሕተት መሆኑን ይደነግጋል። ይህ የያህዌ ራስ-ህልውና፣ "ያለና የሚኖር" (ዘጸአት 3፥14) በሚለው ስሙ ውስጥ ተገልጿል፤ ያህዌ ከየትኛውም ተፈጥሯዊ ኃይል፣ ከሰማይ አካላት፣ ከወንዞች፣ ከዛፎች ወይም ከቅድመ-አያቶች መንፈስ ያልመጣ፣ ራሱ ብቻውን ምንጭ የሆነ አምላክ ነው። ማንኛውም ዓይነት ከፍጥረት አካላት ጋር ያለ የመለኮት ውህደት፣ ግብጻዊ፣ ከነዓናዊ፣ ባቢሎናዊ ወይም ኩሻዊ/ኦሮሞአዊ ይሁን፣ በያህዌ ማንነት ፍጹም የሌለ ነው።

ከዚህ በተጨማሪ፣ ያህዌ የቃል ኪዳን አምላክ ነው፤ ራሱን በታሪክ ውስጥ ለተወሰነ ሕዝብ ገልጦ፣ ያንን ሕዝብ በደም ያጸደቀ፣ በቃል ኪዳን ለራሱ የሚያደርግ አምላክ ነው (ዘፍ 15፤ ዘጸ 24፤ ኤር 31)። ይህ የቃል ኪዳን ግንኙነት በተፈጥሮ ዑደት ላይ የተመሠረተ አጠቃላይ ሥርዓት ሳይሆን፣ ግላዊ፣ ታሪካዊ እና ልዩ ነው። የያህዌ የድነት ሥራ በክርስቶስ መስቀል ላይ ፍጻሜውን ያገኘ ሲሆን፣ ይህ የድነት ታሪክ በሌላ በማንኛውም ሃይማኖታዊ ሥርዓት ውስጥ ትይዩ የሌለው፣ ደግሞ ሊደገም የማይችል ነው (ዕብ 9፥26-28)።

የአብርሃም፣ የይስሐቅና የያዕቆብ አምላክ

ያህዌ ራሱን ለሙሴ ሲገልጥ የተጠቀመበት ስያሜ፣ "ያለና የሚኖር" ከሚለው ረቂቅ ህያው መግለጫ ባሻገር፣ በጣም ግላዊና ታሪካዊ በሆነ ስም ጭምር የተያያዘ ነው፦ "የአባቶቻችሁ አምላክ የአብርሃም አምላክ የይሰሐቅም አምላክ የያዕቆብም አምላክ" (ዘጸአት 3፥6፤ 3፥15)። ይህ ስያሜ በእጅጉ ወሳኝ ነው፤ ምክንያቱም ያህዌ ራሱን ከአንድ ረቂቅ የኮስሞስ ኃይል ወይም ከአንድ የተወሰነ ተፈጥሯዊ ክስተት (ፀሐይ፣ ዝናብ፣ ወንዝ) ጋር ሳይሆን፣ ከተወሰኑ ግለሰቦችና ከእነርሱ ታሪካዊ ጉዞ ጋር በቀጥታ ያስተሳስራል። ኢየሱስ ራሱ ይህንኑ ስም ጠቅሶ፣ ያህዌ "እግዚአብሔር የሕያዋን አምላክ ነው እንጂ የሙታን አይደለም" (ማቴዎስ 22፥32) ብሎ ህያው መሆኑን በማረጋገጥ፣ ይህ ግላዊ ቃል ኪዳናዊ ስም ዘላለማዊ የሕይወት ትርጉም እንዳለው አስተምሯል። ይህ ከዋቃ ወይም ከየትኛውም ተፈጥሮተኮር ከፍተኛ አምላክ ጽንሰ-ሐሳብ ጋር ሲነጻጸር ወሳኝ ልዩነት ይፈጥራል፤ ዋቃ ከተወሰኑ ግለሰቦች ወይም ከቤተሰብ ትውልዶች ጋር በስም የተቆራኘ ታሪካዊ ማንነት የለውም፤ ይልቁንም እንደ አጠቃላይ የጎሳ ወይም የተፈጥሮ ኃይል ምንጭ ተደርጎ ይታመናል።

ያህዌ ግን “የአብርሃም፣ የይስሐቅና የያዕቆብ አምላክ” በመባል፣ ራሱን በተለየ የቤተሰብ፣ የትውልድና የቃል ኪዳን ታሪክ ውስጥ በንቃት ጣልቃ የሚገባ አካል አድርጎ ገልጿል፤ ይህ ደግሞ በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ ወይም በአፍሪካ ባህላዊ ሃይማኖቶች ውስጥ ትይዩነት የሌለው ልዩ ክስተት ነው።

ያልተፈጠረው ፈጣሪ፡ የያህዌ ልዩነት ከፍጥረት ሁሉ

የያህዌ ልዩነት ከምንም ፍጡር፣ ከየትኛውም መንፈሳዊ ኃይል፣ ከጣዖት፣ ከገዥ ወይም ከፍጥረት አካል ሁሉ ጋር ሲወዳደር፣ ወደ ጥልቀቱ የሚደርሰው “እርሱ ከሌሎች የበለጠ ኃያል ነው” ከሚለው መጠናዊ ንጽጽር ሰንወጣ ብቻ ነው። መጽሐፍ ቅዱስ የሚደነግገው እውነት በባሕርይው ጥራታዊ እና ልዩ ነው፦ ያህዌ ካልተፈጠረው ፈጣሪ ምድብ ውስጥ ብቸኛው ነዋሪ ሲሆን፣ መላዕክትን፣ ሰውን፣ እንስሳትን፣ ከዋክብትን፣ ፕላኔቶችን፣ ሕዝቦችን፣ ገዥዎችን፣ መንፈሳዊ ኃይላትን እና ማንኛውንም ሌላ ፍጡር ጨምሮ ከእርሱ ውጭ ያለው ነገር ሁሉ ያለ ልዩነት በፍጥረት ምድብ ውስጥ ይወድቃል። ይህ ልዩነት በያህዌ ሰፍራ ውስጥ ካሉት ተወዳዳሪ ተብዬዎች ልዕልና ሳይሆን፣ ራሱ የህልውና ምድብ ውስጥ ካለ ፍጹም ብቸኝነት የመነጨ ነው።

ፈጣሪና ፍጥረት፡ የማይታለፍ ድንበር

የመጽሐፍ ቅዱስ ቀዳሚ ቃል፣ “በመጀመሪያ እግዚአብሔር ሰማይንና ምድርን ፈጠረ” (ዘፍጥረት 1፥1) የሚለው፣ መላውን የመጽሐፍ ቅዱስ ሥነ-መለኮት የሚወስን ድንጋጌ ነው። ያህዌ በኮስሞስ ውስጥ ካልተገኘ፣ ከቅድመ-ነባር ቁስ፣ ከተፈጥሮ ኃይል፣ ከጊዜና ከቦታ፣ ወይም ከሌላ አምላክ ያልመነጨ፤ ይልቁንም ከፍጥረት በፊት የነበረና ፍጥረትን ወደ ህልውና ያመጣ አምላክ ነው። “ተራሮች ሳይወለዱ፥ ምድርም ዓለምም ሳይሠሩ፥ ከዘላለም እስከ ዘላለም ድረስ አንተ ነህ” (መዝሙር 90፥2) የሚለው ቃል፣ ከፍጥረት አስቀድሞ የነበረውን የያህዌን ማንነት ያሳያል። ኢሳይያስ ይህንኑ እውነት አጠናክሮ፣ ያህዌ “ሰማያትን ብቻዬን የዘረጋሁ ምድርንም ያጸናሁ” (ኢሳይያስ 44፥24)፣ እንዲሁም “ብርሃንን ሠራሁ፥ ጨለማንም ፈጠርሁ... ይህን ሁሉ ያደረግሁ እግዚአብሔር እኔ ነኝ” (ኢሳይያስ 45፥7) በማለት ይመሰክራል።

ያህዌ ምድርን የፈጠረ፣ ያደረጋትም እርሱ ራሱ እንደሆነ በኢሳይያስ 45፥12 እና 45፥18 ላይ ተደግሞ ተነግሯል። ይህ እውነት ወደ አዲስ ኪዳን ሲሸጋገር፣ ዮሐንስ ስለ ቃሉ (ሎጎስ) “ሁሉ በእርሱ ሆነ፥ ከሆነውም አንዳች ስንኳ ያለ እርሱ አልሆነም” (ዮሐንስ 1፥3) ሲል፣ ጳውሎስም በአርዮስፋጎስ ያህዌ “ዓለሙንና በእርሱ ያለውን ሁሉ የፈጠረ” አምላክ ሲሆን፣ “በእጅ በተሠራ መቅደስ አይኖርም... እርሱም ሕይወትንና እስትንፋስን ሁሉንም ለሁሉ ይሰጣልና አንዳች እንደሚጎድለው በሰው እጅ አይገለገልም” (ሐዋርያት ሥራ 17፥24-25) ሲል ያረጋግጣል። ቆላስይስ 1፥16-17 ደግሞ “በሰማይና በምድር ያሉት፥ የሚታዩትና የማይታዩትም... ሁሉ በእርሱና ለእርሱ ተፈጥሮአል፤ እርሱም ከሁሉ በፊት ነው ሁሉም በእርሱ ተጋጥሞአል” በማለት፣ ራእይ 4፥11 ደግሞ ያህዌ “አንተ ሁሉን ፈጥረሃልና በፈቃድህም ሆነዋልና ተፈጥረውማልና” ክብርና ምስጋና ይገባዋል በማለት ይደመድማል። ያህዌ በኮስሞስ ውስጥ ያለ ፍጡር አይደለም፤ ኮስሞስ በያህዌ ቃል የሆነ እና በእርሱ ላይ ሁሌም ጥገኛ የሆነ ፍጥረት ነው።

ፍጥረት ከምንም፡ ማደራጀት ሳይሆን መፍጠር

መጽሐፍ ቅዱስ፣ ያህዌ ቀድሞ የነበረን ግዑዝ ቁስ ወይም አፈ-ታሪካዊ ትርምስን አደራጅቶ ዓለምን እንደ ሠራ አያስተምርም፤ ይልቁንም፣ የኮስሞስ ፍጹም የህልውና ምንጭ እርሱ ራሱ መሆኑንና ፍጥረትን ከምንም ወደ መኖር እንዳመጣ በጽኑ ያረጋግጣል። የዕብራውያን ጸሐፊ ይህንን እውነት ሲያብራራ፣ “ዓለሞች በእግዚአብሔር ቃል እንደ ተዘጋጁ፥ ስለዚህም የሚታየው ነገር ከሚታዩት እንዳልሆነ በእምነት እናስተውላለን” (ዕብራውያን 11፥3) ይላል። እዚህ ላይ ጥቅም ላይ የዋለው “ቃል” የሚለው ቃል (ሬማ / rhēma) መለኮታዊውን ትእዛዝ የሚያመለክት ሲሆን፣ የሚታየው ግዙፉ ዓለም ምንጭ ቀድሞ ከነበረ አንዳች ቁስ ሳይሆን ከማይታየው የእግዚአብሔር የፈጣሪነት ኃይል መገኘቱን ይናገራል። ጳውሎስ የያህዌን የፈጣሪነት ሥልጣን ሲገልጽ፣ “ለብዙ አሕዛብ አባት አደረግሁህ ተብሎ እንደ ተጻፈ፥ ለሙታን ሕይወት በሚሰጥ የሌለውንም እንዳለ አድርጎ በሚጠራ ባመነበት በአምላክ ፊት የሁላችን አባት ነው” (ሮሜ 4፥17) በማለት ይመሰክራል። እዚህ ላይ “የሌለውን እንዳለ አድርጎ በሚጠራ” የሚለው ሐረግ፣ ያህዌ በባዶነት ላይ ያለውን ፍጹም የፈጣሪነትና የሉዓላዊነት ሥልጣን ያረጋግጣል። ይህም ባልተፈጠረውና ራሱን ቻይ በሆነው የሕይወት ምንጭ እና በተቀረው ጥገኛ ፍጥረት መካከል ያለውን ፍጹም የሆነ ልዩነት በማያሻማ ሁኔታ ያጸናል።

ያህዌ በፍጥረት ሥርዓት ውስጥ አይካተትም

“ከእኔ በፊት አምላክ አልተሠራም ከእኔም በኋላ አይሆንም” (ኢሳይያስ 43፥10) የሚለው ቃል፣ ያህዌ ራሱ “ካልተፈጠሩት” ምድብ ውስጥ ብቻውን መገኘቱን ይደነግጋል፤ ኢሳይያስ 44፥6 እና 45፥5-6 ይህንኑ ደግመው ያጸናሉ። ይህ እውነት “ያህዌ ከሌሎቹ ይበልጣል” ከሚል ደካማ ንጽጽር በጣም የላቀ ነው። መላዕክት፣ ሰዎች፣ እንስሳት፣ ከዋክብት፣ ፕላኔቶች፣ ሕዝቦች፣ ገዥዎች እና መንፈሳዊ ኃይላት ሁሉ ያሉት ስለ ተፈጠሩ ነው፤ ያህዌ ግን ህልውናውን ከራሱ ውጭ ካለ ምንም ነገር አይቀበልም። ይህ ደግሞ ልዩነቱን ወደ ጥራታዊ ደረጃ ከፍ ያደርገዋል፦ ያህዌ ከፍጥረት ጋር ስለ ኃይል ደረጃ የሚወዳደር ሳይሆን፣ ራሱ ፈጣሪ ስለ ሆነ፣ የተቀረው ደግሞ ፍጥረት ስለ ሆነ በምድብ ደረጃ ይለያል።

ፈጣሪ → ደጋፊ → ገዥ

የያህዌ ግንኙነት ከፍጥረት ጋር በመፍጠር ተግባር ብቻ አያበቃም። ነህምያ 9፥6 እና መዝሙር 104 እንደሚያስተምሩት፣ ያህዌ የፈጠረውን ሁሉ ያለማቋረጥ ይደግፋል፣ ይጠብቃል፣ ይመግባል። ጳውሎስ “በእርሱ ሕያዋን ነንና እንንቀሳቀሳለንም እንኖርማለንም” (ሐዋርያት ሥራ 17፥28) ሲል፣ ቆላስይስ 1፥17 ደግሞ “ሁሉም በእርሱ ተጋጥሞአል” ሲል፣ ዕብራውያን 1፥3 ደግሞ ክርስቶስ “ሁሉንም በስልጣኑ ቃል እየደገፈ” መሆኑን ሲናገር፣ ሁሉም አንድ ወጥ የሆነ

ንድፍ ያስተምራሉ፦ ያህዌ ይፈጥራል → ያህዌ ይደግፋል → ያህዌ ይገዛል። ፍጥረት በራሱ የቆመ ወይም ራሱን ችሎ የሚንቀሳቀስ ሥርዓት አይደለም፤ በያህዌ ላይ ያለማቋረጥ ጥገኛ የሆነ እውነታ ነው። ይህ ሦስት እርከን ያለው ግንኙነት ብቻውን ያህዌን ከየትኛውም "ፈጥሮ የተወ" ወይም "በተፈጥሮ ውስጥ ተውጦ የቀረ" አምላክ ጽንሰ-ሐሳብ ይለየዋል።

ልዕልናና ውስጠ-ህልውና፡ ከፍጥረት በላይና በፍጥረት ውስጥ

መጽሐፍ ቅዱስ የያህዌን ልዕልና እና ውስጠ-ህልውና በሚያምር ሚዛን ይይዛል። ሰሎሞን "እግዚአብሔር በእውኑ በምድር ላይ ይቀመጣልን? እነሆ፥ ሰማዩና የሰማያት ሰማይ ይይዝህ ዘንድ አይችልም" (1ኛ ነገሥት 8፥27) ሲል፣ ኢሳይያስ 66፥1 ደግሞ "ሰማይ ዙፋኔ ነው፥ ምድርም የእግሬ መረገጫ ናት" በማለት ያህዌ በምንም ፍጥረት ወይም ሰፍራ እንደማይወሰን ያውጃል። በተመሳሳይ ጊዜ ግን፣ መዝሙር 139፥7-10 "ከመንፈስህ ወዴት እሄዳለሁ? ከፊትህስ ወዴት እሸሻለሁ?" ሲል፣ ኤርምያስ 23፥23-24 "እኔ የቅርብ አምላክ ነኝ እንጂ የሩቅ አምላክ አይደለሁምን?... ሰማይንና ምድርን የምሞላ እኔ አይደለሁምን" ሲል፣ ጳውሎስም "ከእያንዳንዳችን የራቀ ባይሆንም... በእርሱ ሕያዋን ነንና" (ሐዋርያት ሥራ 17፥27-28) ሲል፣ ያህዌ በፍጥረት ውስጥ በግላዊ ቅርበት እንደሚገኝ ያስተምራሉ።

ይህ ውስጠ-ህልውና ግን ያህዌ ከፍጥረት ጋር አንድ ነው ማለት እንዳልሆነ በጥንቃቄ መረዳት ያስፈልጋል፤ መጽሐፍ ቅዱስ የተፈጥሮ አምልኮን ወይም ፍጥረት የያህዌ አካል ነው የሚለውን ግንዛቤ ፈጽሞ አይደግፍም። ፍጥረት በያህዌ ላይ ጥገኛ ነው፤ ያህዌ ግን በፍጥረት ላይ ጥገኛ አይደለም።

ያህዌ እና ጣዖታት፡ የፍጥረት ንብረት የማምለክ አስቂኝ ተቃርኖ

የጣዖት ስላቅ እና የሕያው አምላክ ግርማ፦ በኢሳይያስ 40-46 እና በመዝሙር 115 ላይ የሚገኘው ቃል፣ የሰውን ልጅ መንፈሳዊ ዕውርነትና የጣዖት አምልኮን ቂልነት በሚያስደንቅ ሰላቅ ያጋልጣል። የሰው ልጅ፣ ታላቁ ፈጣሪ ያህዌ ከፈጠረው ተፈጥሮ ላይ አንድ ቁራጭ እንጨት ወይም ድንጋይ ይወስድና፣ በገዛ እጁ ጠርቦ አምላክ ያበጃል፤ ከዚያም ተመልሶ ለራሱ የእጅ ሥራ ይሰግዳል! ነቢዩ ኢሳይያስ (46፥1-7) ይህንን መንፈሳዊ ኪሣራ ሲገልጸው፣ የሰዎች ጣዖታት በከብቶችና በሰዎች ትከሻ ላይ ተጭነው የሚጓዙ፣ የደከመውን እንሰሳ እንኳ ማሳረፍ የማይችሉ "ከባድ ሸክሞች" እንደሆኑ ያሳያል።

ጣዖት ራሱን ከውድቀት ማዳን አይችልም፣ ሲጠሩትም አይሰማም። ያህዌ ግን ሕዝቡን ከማኅጸን ጀምሮ እስከ ሽምግልናና ሽበት ድረስ የሚሸከምና የሚያድን ሕያው አምላክ ነው!

የፍጥረት ተቃርኖ፦ መዝሙረኛው በበኩሉ (መዝሙር 115፥4-8) "የአሕዛብ ጣዖታት ብርና ወርቅ የሰው እጅ ሥራ ናቸው። አፍ አላቸው አይናገሩም፣ ዓይን አላቸው አያዩም" በማለት መለኮታዊውን ንጽጽር ያቀርባል። ልዩነቱ እጅግ የሰፋ ነው፦ ያህዌ ሰውን በራሱ መልክ ይፈጥራል፤ ሰው ግን ጣዖትን በገዛ ምኞቱ ይቀርጻል። ያህዌ የሕይወት እስትንፋስ ይሰጣል፤ ጣዖት ግን ያለውን ጉልበት ይመጥጣል። ያህዌ በታሪክ ውስጥ ጣልቃ ገብቶ ይናገራል፣ ይሰራል፣ ይታደጋል፤ ጣዖት ግን

ደንቆሮ፣ ዕውርና ምንም ማድረግ የማይችል ባዶነት ነው። ቃሉ “የሚያደርጉአቸው፥ የሚያምኑባቸውም ሁሉ እንደ እነርሱ ይሁኑ” እንደሚል፣ ጣዖትን የሚያመልክ እንደ ጣዖቱ ዕውርና ደንቆሮ ሲሆን፣ ሕያዉን ያህዌን የሚያመልክ ግን እንደ አምላኩ የሕይወትና የብርሃን ተካፋይ ይሆናል።

የመንፈሳዊ ዓለም ልየታ፡- ይሁን እንጂ፣ ይህ የጣዖት ውግዘት ከመሰዋዕቱ ጀርባ ያለውን የጨለማ ዓለም አሠራር አያድበሰብስም። መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ግዑዝ ጣዖታት (የእንጨትና የድንጋይ ምስሎች)፣ ስለ አጋንንታዊ ኃይላት፣ ስለ ወደቁ መላእክት፣ እና አሕዛብ ስለሚያመልኩአቸው “አማልክት” ሲናገር፣ ሁሉንም በአንድ ጠፍጣፋ ጽንሰ-ሐሳብ ውስጥ አይደባልቀውም። ግዑዙ ጣዖት ምንም ቢሆንም፣ ከጣዖቱ ጀርባ ግን አጋንንት አሉ (1ኛ ቆሮ 10፥20)። ይህ ጥልቅ መጽሐፍ ቅዱሳዊ ትምህርት፣ ልዩ ልዩ የሆኑትን የመንፈሳዊ ዓለም ምድቦች እውቅና እየሰጠ፣ ነገር ግን የሠራዊት ጌታ እግዚአብሔር (ያህዌ) ከእነዚህ ሁሉ ፍጡራን፣ ኃይላትና አማልክት በላይ ዙፋኑን የዘረጋ፣ ፍጹም የተለየ፣ አቻ የሌለውና በብቸኝነት የሚያዝዝ ሉዓላዊ አምላክ መሆኑን በግርማ ይደነግጋል!

ራስ-ህልውናና ዘላለማዊነት፡ “ያለና የሚኖር እኔ ነኝ”

የታላቁ “እኔ ነኝ” (I AM) መገለጥ እና ራስ-ገዝ ህልውናው፡- እግዚአብሔር በሚነድደው ቁጥቋጦ ውስጥ ለሙሴ ራሱን ሲገልጥ፣ ማንነቱን ያሳወቀው በምድር ላይ አቻ በሌለው ታላቅ ስም ነበር፦ “ያለና የሚኖር እኔ ነኝ” (ዘጸአት 3፥14-15)። ይህ መለኮታዊ አዋጅ፣ ያህዌ ህልውናውን ከማንም ያልተዋሰ፣ በማንም ያልተፈጠረና፣ ለመኖሩ ከእርሱ ውጭ በሆነ በማንኛውም ኃይል ላይ የማይደገፍ ራስ-ገዝ አምላክ መሆኑን ያስተላልፋል። ፍጥረት ሁሉ መነሻ አለው፤ ያህዌ ግን የሁሉ መነሻ እንጂ እርሱ ራሱ መነሻ የለውም።

ከዘመን ውጭ የሆነው የዘመናት ጌታ፡- የያህዌ ዘላለማዊነት ማለት በጊዜ ውስጥ ረዥም ዘመን የኖረ ማለት ሳይሆን፣ ጊዜን ራሱን ፈጥሮ ከጊዜ ውጭ የቆመ ማለት ነው። መዝሙረኛው ዳዊት፣ “ተራሮች ሳይወለዱ... ከዘላለም እስከ ዘላለም ድረስ አንተ ነህ” (መዝሙር 90፥2) በማለት ይህንን ታላቅ ሚስጥር ይዘምራል። ነቢዩ ኢሳይያስም ይህንን መለኮታዊ ሉዓላዊነት ሲያስተጋባ፣ “እኔ እግዚአብሔር ፊተኛው ነኝ፥ ከኋለኞቹም ዘንድ እኔ ነኝ” (ኢሳይያስ 41፥4) እንዲሁም “እኔ ፊተኛ ነኝ እኔም ኋለኛ ነኝ፥ ከእኔ ሌላም አምላክ የለም” (ኢሳይያስ 44፥6) ይላል። በመጨረሻም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በራእይ 1፥8 ላይ “ያለውና የነበረው የሚመጣውም ሁሉንም የሚገዛ ጌታ አምላክ፦ አልፋና ዖሜጋ እኔ ነኝ” በማለት የታሪክ ሁሉ መጀመሪያና መደምደሚያ እርሱ ራሱ መሆኑን በግርማ ያውጃል!

ፍጡርና ፈጣሪ፡- የአጋጣሚያዊ እና አስገዳጅ ህልውና ልዩነት፡- የሰውን ልጅ መንፈሳዊ ድካምና የያህዌን ፍጹምነት ለማብራራት፣ የፍልስፍና ጥበብ ራሱ ከመጽሐፍ ቅዱስ እውነት ሥር ወድቆ ቃላትን ይዋሳል። ይህንንም 'በአጋጣሚያዊ ህልውና' እና 'በአስፈላጊ/አስገዳጅ ህልውና' መካከል ባለው የሰማይና የምድር ርቀት እንረዳዋለን። እኛ የሰው ልጆች፣ ጣዖታትና ፍጥረት ሁሉ ህልውናችን “አጋጣሚያዊ” ነው፤ ማለትም ለመኖር በፈጣሪያችን ላይ ሙሉ በሙሉ ጥገኛ ነን፤ ባይፈጥረን ኖሮ አንኖርም ነበር። ያህዌ ግን “አስገዳጅ” ህልውና አለው፤ ህልውናው በራሱ ውስጥ የተያዘ፣ ሊኖር ግድ የሆነ፣ ሕይወት የባሕርዩ የሆነ ብቸኛ አምላክ ነው።

ይህ የፍልስፍና ቋንቋ ግን ታላቁን የመጽሐፍ ቅዱስ መገለጥ የሚተካ ሳይሆን፣ የያህዌን የህልውና ግርማ የሰው አእምሮ በሚችለው መጠን ለማድነቅ የሚያገለግል የአግረ-መንገድ ማሳያ መሣሪያ ብቻ መሆኑን አንባቢው ልብ ሊል ይገባል።

የሕይወት ሁሉ ምንጭ

ያህዌን ብቸኛው የሕይወት ምንጭና ሕይወት ሰጪ ነው። በዘፍጥረት 2፥7 ላይ፣ "እግዚአብሔር አምላክም ሰውን ከምድር አፈር አበጀው፤ በአፍንጫውም የሕይወት እስትንፋስን እፍ አለበት" ሲል፣ የሰው ልጅ ሕልውና ከግዑዝ አፈርነት ወደ ሕያው ነፍስነት የተቀየረው በቀጥታ በመለኮታዊው እስትንፋስ ነው። ሙሴ፣ "አሁንም እኔ ብቻዬን እኔ እንደ ሆንሁ፥ ከእኔም በቀር አምላክ እንደሌለ እዩ፤ እኔ እገድላለሁ፥ አድናለሁም" (ዘዳግም 32፥39) በማለት፣ እንዲሁም ሐና በመንፈስ ተነድታ "እግዚአብሔር ይገድላል ያድናልም" (1ኛ ሳሙኤል 2፥6) ሲሉ ባቀረቡት ዶክሶሎጂ፣ የሕይወትና የሞት ፍጹም የሥልጣን ቁልፍ ያለው በያህዌ እጅ ብቻ መሆኑን ያረጋግጣሉ። ጳውሎስ ይህንን የያህዌን ሁለንተናዊ አቅርቦት በግሪካውያን ፈላስፎች ፊት ሲያብራራ፣ "ሕይወትንና እስትንፋስን ሁሉንም ለሁሉ ይሰጣልና..." (የሐዋርያት ሥራ 17፥25፣ 28) በማለት፣ ያህዌ የሕይወት ጀማሪ ብቻ ሳይሆን በየቅጽበቱ የፍጥረትን ህልውና ደግፎ የሚያኖር መሆኑን በጥልቀት ያስተምራል።

የያህዌ አንድነት፡ ሽማ

ታላቁ የ"ሽማ" አዋጅ፣ "እስራኤል ሆይ፥ ስማ፤ አምላካችን እግዚአብሔር አንድ እግዚአብሔር ነው" (ዘዳግም 6፥4) በሚለው ቃል፣ የመጽሐፍ ቅዱሳዊ አሀዳዊነት እና የቃል ኪዳን ታማኝነት ፍጹም ማዕከል ሆኖ ይቆማል። ይህ ድንጋጌ፣ የብሉይ ኪዳን ሥነ-መለኮት የልብ ትርታና የእስራኤል ሃይማኖታዊ ማንነት Foundational Creed ነው። ይህ አንቀጽ የያህዌን ብቸኛ አምላክነት ከሚያውጁት ሌሎች የብሉይ ኪዳን ምሰሶ ክፍሎች ጋር፣ ይኸውም "ከእርሱም ሌላ አምላክ እንደሌለ..." (ዘዳግም 4፥35) እና "አሁንም እኔ ብቻዬን እኔ እንደ ሆንሁ፥ ከእኔም በቀር አምላክ እንደሌለ እዩ፤" (ዘዳግም 32፥39)፣ እንዲሁም ከኢሳይያስ (ኢሳይያስ 43፥10–11፣ 44፥6፣ 45፥5-6) ጋር የሚነበብ ነው። እነዚህ ክፍሎች፣ ያህዌ በባህርይው አቻ የሌለው እና በሥልጣኑ ተቀናቃኝ አልባ መሆኑን በአጽንዖት ያረጋግጣሉ።

ከአንዱ በቀር ማንም አምላክ እንደሌለ እናውቃለን

በአዲስ ኪዳንም፣ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ይህንኑ ከሁሉ የሚበልጠው ትእዛዝ አድርጎ በማቅረብ (ማርቆስ 12፥29-32)፣ የብሉይ ኪዳንን አሀዳዊነት በክርስቶሳዊው ትምህርት ላይ አጽንቶታል። ጳውሎስም በበኩሉ፣ የግሪካውያንን የብዙ አማልክት አስተሳሰብ በጽኑ በሚሞግትበት ክፍሉ፣ "ከአንዱ በቀር ማንም አምላክ እንደሌለ እናውቃለን... ለእኛስ ሁሉ ከእርሱ የሆነ እኛም ለእርሱ የሆንን አንድ አምላክ አብ አለን" (1ኛ ቆሮንቶስ 8፥4-6) በማለት፣

ይህንን የብሉይ ኪዳን መሠረታዊ እምነት በአዲስ ኪዳን ማኅበረሰብ አውድ ውስጥ ድጋሚ ይተረጉመዋል። የብሉይ ኪዳን የያህዌ አንድነትና ብቸኛ አምላክነት እምነት፣ ወደ አዲስ ኪዳን ሲሸጋገር ያለምንም ሥነ-መለኮታዊ መቆራረጥ፣ ነገር ግን የክርስቶስን ጌትነት ባካተተ ፍጹም መለኮታዊ ስምምነት ቀጥሏል።

የአምልኮ መሠረት

ትክክለኛ አምልኮ የሚመሠረተው ያህዌ ማን እንደሆነ በትክክል በመረዳት ላይ ነው። ራእይ 4፥11 “ጌታችንና አምላካችን ሆይ፥ አንተ ሁሉን ፈጥረሃልና በፈቃድህም ሆነዋልና ተፈጥረውማልና ክብር ውዳሴ ኃይልም ልትቀበል ይገባሃል” ይላል። ስለ ያህዌ ፈጣሪነት ትክክለኛ ግንዛቤ ላይ የተመሠረተው የነገረ-መለኮት ሰንሰለት እንዲህ ይነበባል፦ ፈጣሪ → ባለቤት → ደጋፊ → ሉዓላዊ ገዥ → ፈራጅ → አዳኝ → ተገቢው የአምልኮ ተቀባይ። ያህዌ ስለ ፈጠረ ብቻ አምልኮ ይገባዋል፤ ፍጥረት ግን ራሱ በራሱ ተገቢ የአምልኮ ተቀባይ ሊሆን አይችልም፣ ምክንያቱም ፍጥረት ራሱ በያህዌ ላይ ጥገኛ ስለ ሆነ ነው።

ንጽጽራዊ ማጠቃለያ

ያህዌ ↔ የተፈጠሩ ፍጡራን / ጣዖታት / ኮስሚክ ኃይላት

ዘርፍ	**ያህዌ** The Creator	**የተፈጠሩ ፍጡራን / ኮስሚክ ኃይላት** The Created	**የመጽሐፍ ቅዱስ መሠረት**
ሥነ-ሕልውና Ontology & Aseity	**ያልተፈጠረና የሕልውና ምንጭ።** ያህዌ ሕልውናው በሌላ ላይ ያልተመሠረተ ነው። እርሱ ሕይወትን የሚሰጥ ነው።	**የተፈጠረና ጥገኛ።** ማንኛውም ፍጡር—ሰው፣ መልአክ፣ መንፈሳዊ ኃይል—ሕልውናውን ከፈጣሪ ይቀበላል።	የፈጣሪና የፍጡር ልዩነት የክርስቲያናዊ ኦንቶሎጂ መሠረታዊ መርህ ነው። “I AM” የሚለው ስም የእግዚአብሔርን ራስ-በቂ ሕልውና ያመለክታል። **ዘጸአት 3፥14፤ ሐዋ. 17፥25፤ ቆላ. 1፥16–17።**
ከጊዜ ጋር ያለው ዝምድና Eternity & Temporality	**ዘላለማዊ።** ያህዌ የጊዜ ፈጣሪ ነው፤ ሕልውናው በጊዜ የሚመዘን አይደለም።	**ጊዜያዊ።** ፍጡራን የተፈጠሩ ስለሆኑ በጊዜ ሂደት ውስጥ ይኖራሉ።	የእግዚአብሔር ዘላለማዊነት ከፍጡራን ጊዜያዊነት ጋር የሚወዳደር መሠረታዊ ልዩነት ነው። ይህ የጥንታዊ አምላክ-አምላክ አምሳያዎችን ከመጽሐፍ ቅዱሳዊ አምላክ ሐሳብ ለመለየት ወሳኝ ነው። **መዝ. 90፥2፤ ኢሳ. 43፥10።**
ሥነ-ፍጥረት Creation & Cosmology	**ፈጣሪ።** ዓለም ሁሉ ከእርሱ የተገኘ ነው። እርሱ ከፍጥረት አካል አይደለም።	**የፍጥረት አካል።** ተፈጥሮ፣ ሰው፣ መላእክት እና ሌሎች መንፈሳዊ ፍጡራን ሁሉ የፈጣሪ ፍጥረት ናቸው።	ይህ ልዩነት ከpantheism (እግዚአብሔር = ኮስሞስ) እና panentheism ጋር የሚያሳየውን የክርስቲያናዊ ልዩነት ያብራራል። ፍጥረት መለኮት አይደለም፤ መለኮትም ፍጥረት አይደለም። **ዘፍ. 1፥1፤ ዮሐ. 1፥3፤ ቆላ. 1፥16።**

ዘርፍ	ያህዌ The Creator	የተፈጠሩ ፍጡራን / ኮስሚክ ኃይላት The Created	የመጽሐፍ ቅዱስ መሠረት
አቅርቦትና ድጋፍ Providence & Sustenance	**ፈጣሪና ደጋፊ።** ፍጥረትን ከፈጠረ በኋላ አይተወውም፤ በእርሱ ሥልጣን ሁሉ ይጸናል።	**በፈጣሪ ላይ ጥገኛ።** ፍጡራን ሕልውናቸውንና ኃይላቸውን በራሳቸው አይይዙም።	ይህ deism ከሚለው አምላክ ዓለምን ፈጥሮ የተወ አስተሳሰብ ይለያል። መጽሐፍ ቅዱስ ያህዌን የፍጥረት ዘላቂ ደጋፊ አድርጎ ያቀርባል። **ዕብ. 1፥3፤ ሐዋ. 17፥25, 28።**
ልዕልናና ቅርበት Transcendence & Immanence	ከፍጥረት በላይ ነገር ግን በፍጥረት ውስጥ በንቃት የሚሠራ። በቦታ የማይወሰን ነው።	**በቦታና በሁኔታ የተወሰነ።** ምንም እንኳ መንፈሳዊ ፍጡራን ከሥጋዊ ነገሮች የተለዩ ቢሆኑም ፍጡራን ናቸው።	የክርስቲያናዊ መለኮት ልዩነት transcendence without deism እና immanence without pantheism ነው። እግዚአብሔር ከፍጥረት በላይ ሆኖ በፍጥረት ውስጥ ይሠራል። **1ኛ ነገሥ. 8፥27፤ ኢሳ. 66፥1።**
ሉዓላዊነት Sovereignty	**ፍጹም ሉዓላዊ።** የታሪክና የፍጥረት ጌታ ነው።	**የተገደበ ኃይል።** የተፈጠሩ መንፈሳዊ ኃይላት ቢኖራቸውም ፍጹም ሉዓላዊ አይደሉም።	መጽሐፍ ቅዱስ እንደ Satan ያሉ መንፈሳዊ ኃይላትን እውነተኛ ተቃዋሚዎች እንጂ ከእግዚአብሔር ጋር እኩል የሆኑ ሁለተኛ አምላኮች አድርጎ አያቀርብም። **መዝ. 115፥3፤ ኢሳ. 46፥9–10፤ ኢዮ. 1–2።**
ንግግርና ተግባር Divine Agency & Word	ይናገራል፣ ይፈጥራል፣ ይፈርዳል፣ ያድናል። የእግዚአብሔር ቃል ተግባራዊ ኃይል አለው።	**በእርሱ ፈቃድ ሥር ያሉ ፍጡራን።** ጣዖታት በተለይ በነቢያት ትችት ውስጥ የማይናገሩና የማያድኑ እንደሆኑ ይታያሉ።	የነቢያት የጣዖት ትችት ዋና ነጥብ የሚታየው በምስል የተወከለው ጣዖት እና በሕያው እግዚአብሔር መካከል ነው። **መዝ. 115፥4–8፤ ኢሳ. 44፥9–20።**
ቃል ኪዳን Covenantal Lordship	**የቃል ኪዳን ሰጪና አፍራሽ።** እግዚአብሔር በጸጋ ይጠራል፣ ይዋዋላል፣ ይጠብቃል።	**የቃል ኪዳን ተቀባይ።** ሰው እና የእግዚአብሔር ሕዝብ በቃል ኪዳኑ የተገለጹ ግዴታዎች ሥር ናቸው።	ይህ የANE suzerain–vassal treaty ቅርጽን የሚያስታውስ ቢሆንም የመጽሐፍ ቅዱስ ቃል ኪዳን በሥነ-መለኮታዊ መልኩ ከሌሎች የANE ውሎች በላይ የሆነ የመለኮታዊ ጸጋና መገለጥ አወቃቀር አለው። **ዘፍ. 15፥18፤ ዘጸ. 19–24፤ ዘዳ. 6።**
ቅድስናና ሥነ-ምግባር Holiness & Moral Perfection	ፍጹም ቅዱስና የሥነ-ምግባር መሠረት። የመልካምነት መለኪያ እርሱ ራሱ ነው።	**የተፈጠረና የሥነ-ምግባር ተጠያቂ።** ሰው በተለይ ለእግዚአብሔር ሕግ ተገዢ ነው።	በመጽሐፍ ቅዱስ እግዚአብሔር የተፈጥሮ ኃይል ብቻ አይደለም፤ የቅድስናና የፍትሕ ጌታ ነው። **ዘሌ. 19፥2፤ ኢሳ. 6፥3፤ ዘዳ. 32፥4።**
አምልኮና ዶክሶሎጂ Doxology & Worship	**ብቻውን ሊመለክ የሚገባው።** ክብር፣ ውዳሴና ሙሉ አምልኮ ለፈጣሪ ብቻ ይገባል።	**አምልኮ የማይገባው።** መላእክትም ሆኑ ሌሎች ፍጡራን የአምልኮ ዕቃ አይደሉም።	የCreator–creature distinction የዶክሶሎጂ ደረጃ ላይ የሚደርሰው ውጤት፣ የፈጣሪን ክብር ለፍጡር አለመስጠት ነው። ይህ የሮሜ 1 ዋና የሥነ-መለኮት ክርክር ነው። **ዘጸ. 20፥3–5፤ ሮሜ 1፥25፤ ራእ. 4፥11።**

ዘርፍ	ያህዌ The Creator	የተፈጠሩ ፍጡራን / ኮስሚክ ኃይላት The Created	የመጽሐፍ ቅዱስ መሠረት
የመለኮት ልዩነት	**አንድና ልዩ።** ያህዌ ከሌሎች ፍጡራን ጋር በአንድ የኦንቶሎጂ ደረጃ የሚቆም "አምላክ" አይደለም።	**አምላክ ያልሆኑ ፍጡራን።** "gods" ወይም "powers" የሚል ቋንቋ በጽሑፍ ቢገኝም ይህ ከያህዌ ጋር እኩል መሆንን አያሳይም።	መጽሐፍ ቅዱስ "ሌሎች አማልክት" ሲል የሚጠቀመውን ቋንቋ በአገባቡ መተርጎም ያስፈልጋል። ዘዳ. 6፥4፤ ኢሳ. 44፥6–8፤ 1ቆሮ. 8፥4–6።
የመገለጥ ምንጭ	**ራሱን የሚገልጥ አምላክ።** በቃሉ፣ በተግባሩ እና በታሪክ ይገለጣል።	**መገለጥ የሚፈልጉ ፍጡራን።** ፍጡር ራሱን የመጨረሻ የእውነት ምንጭ ማድረግ አይችልም።	በክርስቲያናዊ ሥነ-መለኮት የመጨረሻው የመለኮት መገለጥ ከፍጡራን ምስጢራዊ ልምድ ወይም ባህላዊ ሥርዓት ጋር አይመሳሰልም። ዕብ. 1፥1–3፤ 2ጢሞ. 3፥16–17።
ጸሎትና መካከለኛነት Prayer & Mediation	**የጸሎት የመጨረሻ ተቀባይ።** እግዚአብሔር ራሱ ይሰማል እና ይመልሳል።	ፍጡራን መካከለኛ ሊሆኑ ቢችሉም የአምልኮ መድረክ አይደሉም። መላእክት የእግዚአብሔር አገልጋዮች ናቸው።	የክርስቲያናዊ እምነት ዋና መሠረት የመጨረሻ መዳንና የጸሎት መዳረሻ እግዚአብሔር መሆኑ ነው፤ በአዲስ ኪዳን ይህ በክርስቶስ አማካይነት ይተኮራል። መዝ. 65፥2፤ 1ጢሞ. 2፥5፤ ዕብ. 4፥14–16።
የታሪክ ጌታ Lordship of History	**የታሪክ አምላክ።** ይጠራል፣ ይፈርዳል፣ ያድናል፣ ወደ ተወሰነ ፍጻሜ ይመራል።	**በታሪክ ውስጥ ያሉ ፍጡራን።** በእግዚአብሔር ፈቃድ ሥር ናቸው።	የመጽሐፍ ቅዱስ የአምላክ ሐሳብ ከተፈጥሮ ኃይል አምላክ ሐሳብ ይልቅ የredemptive-historical Lordship ነው። የእስራኤል አምላክ በታሪክ ውስጥ ይገለጣል። ዘጸ. 3፥7–10፤ ዘዳ. 6፥20–23፤ ኢሳ. 46፥9–10።
የመጨረሻ ፍጻሜ Eschatology	**የፍጻሜ ጌታ።** መጀመሪያና መጨረሻ በሥልጣኑ ሥር ናቸው። ወደ ፍጻሜ የሚመራ…	**ወደ ፍጻሜ የሚመሩ / የሚወሰዱ / ፍጡር።** የተፈጠረ ስለሆነ የመጨረሻ ሥልጣን የለውም።	ክርስቲያናዊ ኢስካቶሎጂ ታሪክ በእግዚአብሔር የሚመራ መሆኑን ያስቀምጣል። ኢሳ. 46፥10፤ ራእ. 21–22።

> ይህ ሠንጠረዥ የነገረ-መለኮት ውህደት (synthesis) እንጂ፣ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የሚገኘው "አማልክት" የሚለው ቃል በሁሉም ስፍራ ተመሳሳይ ትርጉም ይይዛል ብሎ የሚያስተምር አይደለም።

ከደካማው “ከአማልክት አንዱ” አስተሳሰብ መራቅ

እጅግ ልዩ ትኩረት የሚሻውና መጽሐፍ ቅዱሳዊው የሥነ-ፍጥረት አረዳድ ማዕከላዊ መሠረት፣ በያህዌ (ፈጣሪ) እና በመላው መንፈሳዊም ሆነ ግዙፍ ፍጥረት መካከል ያለው ልዩነት ነው። ያህዌ ከሌሎች “አማልክት”፣ መላእክት ወይም መንፈሳዊ ኃይላት ጋር በአንድ የሕልውና ምድብ ውስጥ የሚመደብና ከእነርሱ በኃይሉ፣ በሰፋቱ ወይም በዕውቀቱ መጠን ብቻ የሚበልጥ አይደለም። ይህ ዓይነቱ አረዳድ፣ መለኮትን ከተፈጠሩ ኃይላት ጋር በማወዳደር የፈጣሪን ፍጹም ልዕልና ዝቅ የሚያደርግ ከባድ የሥነ-መለኮት ስህተት ነው።

ይልቁንም፣ መጽሐፍ ቅዱስ እንደሚያስተምረው፣ የያህዌ ብቸኝነትና ታላቅነት ፍጹም ጥራታዊና ኦንቶሎጂያዊ ነው። እርሱ በሕልውናው ራሱን የቻለና የሕይወት ምንጭ ሲሆን፣ የተቀረው መንፈሳዊ ኃይል ሁሉ ግን በእርሱ የተፈጠረና ሕልውናውም ሙሉ በሙሉ በፈጣሪው ፈቃድ ላይ የተንጠለጠለ ነው። ይህንን ጥልቅ እውነት ኢሳይያስ ሲያብራራ፣ “ወደ ማን ታስተያዩኛላችሁ? ማንስ ይመስለኛል? ይላል ቅዱሱ” (ኢሳይያስ 40፥25) ይላል። እዚህ ላይ ያህዌ ራሱን ከማንም ጋር ሊወዳደር በማይችልበት፣ ከማንኛውም መለኪያ ወይም ንጽጽር ውጪ በሆነ ፍጹም የባህርይ ልዕልና ውስጥ ያቆማል።

እንዲሁም ነህምያ፣ “አንተ ብቻ እግዚአብሔር ነህ፤ ሰማዩንና የሰማያት ሰማይን ሠራዊታቸውንም ሁሉ፥ ምድሩንና በእርሰዋ ላይ ያሉትን ሁሉ፥ ባሕሮቹንና በእነርሱ ውስጥ ያለውን ሁሉ አድርገሃል፥ ሁሉንም ሕያው ታደርጋቸዋለህ፥ የሰማዩም ሠራዊት ለአንተ ይሰግዳሉ” (ነህምያ 9፥6) በማለት፣ ሠራዊተ ሰማይ (መንፈሳዊ ፍጡራን) ከያህዌ ጋር አቻ ወይም ተቀራራቢ ኃይል ሳይሆኑ፣ ይልቁንም በእርሱ የፈጣሪነት ቃል የተገኙ፣ በየቅጽበቱ በእርሱ ሕይወት ሰጪነት የሚደገፉ፣ እና ለእርሱ ብቻ የሚሰግዱ መሆናቸውን በግልጽ ያረጋግጣል። መዝሙረኛው፣ “አቤቱ፥ ከአማልክት የሚመስልህ የለም፥ እንደ ሥራህም ያለ የለም” (መዝሙር 86፥8) በማለት፣ በመለኮታዊው ጉባኤ ውስጥ እንኳ የያህዌን ፈጣሪነትና አቻ-የለሽነት ያውጃል። ያህዌ በመንፈሳዊ ፍጡራን ፒራሚድ ጫፍ ላይ የሚገኝ “ከሁሉ የላቀ ኃይል” ሳይሆን፣ ፒራሚዱን ራሱ የፈጠረ፣ ከፍጥረት ማዕቀፍ ውጪ ያለና፣ የሁሉ ነገር ብቸኛ የህልውና ምንጭ ነው። በዚህም መለኮታዊ እውነት፣ መጽሐፍ ቅዱስ የያህዌን ልዩ መሆን ከመጠናዊ ንጽጽር አውጥቶ፣ ፈጣሪነትንና ፍጡርነትን በሚለየው በማይታለፍ ድንበር ያትመዋል።

ፍጥረትና ቃል ኪዳን

የያህዌን ኮስሚክ ማንነት ከቃል ኪዳናዊ ማንነቱ ጋር ማገናኘት ተገቢ ነው። ሰማይንና ምድርን የፈጠረው አምላክ፣ አብርሃምን የጠራ፣ ይስሐቅንና ያዕቆብን የመራ፣ እስራኤልን ከግብጽ ባርነት ያዳነ፣ ለሙሴ ቃል ኪዳናዊ ስሙን የገለጠ አምላክ ራሱ ነው (ዘጸአት 3፥6, 15፤ ማቴዎስ 22፥31-32)። ይህ ተያያዥነት፣ ውይይቱ ወደ ረቂቅ ፍልስፍናዊ ነገረ-መለኮት ብቻ እንዳያዘነብል ይረዳል፤ መጽሐፍ ቅዱስ የሚያሳየው ቅደም ተከተል ግልጽ ነው፦ የኮስሞስ ፈጣሪ → የአብርሃም አምላክ → የይስሐቅ አምላክ → የያዕቆብ አምላክ → የእስራኤል ያህዌ → የቃል ኪዳን ጌታ → የፍጥረት ደጋፊ →

አዳኝ → በሁሉም አሕዛብ ላይ ሉዓላዊ ጌታ። በመጽሐፍ ቅዱስ ታሪክ ውስጥ የሚገኘው አምላክ የአንድ ወገን ብቻ የነበረ አካባቢያዊ አምላክ አልነበረም፤ ይልቁንም አብርሃምንና ዘሩን ለቃል ኪዳን ዓላማ የመረጠና በመጨረሻም ለሁሉም አሕዛብ የመዳን ዓላማውን የገለጠ ዓለም አቀፋዊ ፈጣሪ ነው።

፪ **ክፍል ሁለት**

ከጥንታዊ ቅርብ ምሥራቅ፣ ከግብጽ፣ ከባቢሎን፣ ከበኣል እስከ አፍሪካ እና ዋቄፋና

በጥንታዊ ሃይማኖቶች ሁሉ፣ በሰው ልብ ውስጥ የተተከለው የዘላለም እውቀት (መክብብ 3፥11) አንድ ላቅ ያለ "ከፍተኛ አምላክ" እንዳለ ይመሰክራል። ነገር ግን በኃጢአት ምክንያት የሰው ልጅ ማስተዋል ስለጨለመ፣ ይህን አምላክ እጅግ የራቀ፣ የማይደረስበትና በሰው ልጆች የዕለት ተዕለት ሕይወት ውስጥ ጣልቃ የማይገባ አድርጎ ሳለው። መጽሐፍ ቅዱስ ግን ይህንን የተሳሳተ ሰዕል ይሽረዋል፤ አምላካችን ያህዌ ሉዓላዊና ከፍ ያለ ቢሆንም፣ "እግዚአብሔር ለሚጠሩት ሁሉ፥ በእውነት ለሚጠሩት ሁሉ ቅርብ ነው" (መዝሙር 145፥18) በማለት የፍቅር፣ የርኅራኄና የቅርበት አምላክ መሆኑን ይመሰክራል። ፈጣሪ መራቁን ያሰበው የሰው ልጅ፣ መለኮትን በተፈጥሮ ውስጥ መፈለግ ጀመረ። ፀሐይን፣ ዝናብን፣ ግርማ ሞገስ ያላቸውን ወንዞችና ታላላቅ ዛፎችን የፈጣሪ መገለጫ አድርጎ ወሰደ። ሐዋርያው ጳውሎስ በሮሜ 1፥25 ላይ እንዳለው፣ "የእግዚአብሔርን እውነት በውሸት ሰለ ለወጡ በፈጣሪም ፈንታ የተፈጠረውን ሰላመለኩና ሰላገለገሉ ነው"። እግዚአብሔር ፍጥረትን የሠራው ክብሩን እንዲያሰተጋባ (መዝሙር 19፥1) እንጂ፣ እርሱ ራሱ በፍጥረት ውስጥ ተቆልፎ እንዲመለክ አልነበረም። ያህዌ ከተፈጥሮ በላይ የሆነ፣ ፍጥረትን በቃሉ አቁሞ የሚገዛ ኃያል ፈጣሪ ነው።

በሰውና በርቀት ባለው አምላክ መካከል ያለውን ታላቅ ገደል ለመሙላት፣ ጥንታዊ ሥርዓቶች የተለያዩ መካከለኞችን ፈጠሩ። ነዑሳን-መናፍሰትን፣ የሞቱ ቅድመ-አያቶችንና ልዩ ኃይል አላቸው የሚባሉ ካህናትን አቆሙ። ይህ ልማድ በከነዓን፣ በግብጽ፣ በባቢሎን፣ በሰፊው የአፍሪካ ባህላዊ እምነቶችና በኦሮሞ የዋቄፋና ሥርዓትም ውስጥ በግልጽ ይታያል። ነገር ግን መጽሐፍ ቅዱስ ይህንን የጨለማ መዋቅር በክርሰቶሰ ብርሃን ይገፈዋል! ይህ መዋቅር ከመጽሐፍ ቅዱስ "በእግዚአብሔርና በሰውም መካከል ያለው መካከለኛው ደግሞ አንድ ነው፥ እርሱም ሰው የሆነ ክርሰቶሰ ኢየሱሰ ነው" (1ኛ ጢሞቴዎሰ 2፥5) ከሚለው ትምህርት ጋር ፈጽሞ ይጋጫል። እውነተኛው መካከለኛ ሙታን ወይም መናፍሰት ሳይሆኑ፣ ራሱ ሕያው የሆነው የእግዚአብሔር ልጅ ነው። እነዚህ ሃይማኖቶች በተፈጥሮና በግብርና ዑደት ላይ የተመሰረቱ የመሰዋዕትና የምሰጋና ሥርዓቶችን ይፈጽሙ ነበር። ይህ አምላክን ለማሰደሰት፣ ቁጣውን ለማብረድና ዝናብ/በረከት ለማግኘት የሚደረግ ማለቂያ የሌለው የፍርሃት ሥርዓት ነበር። መጽሐፍ ቅዱስ ግን የዚህን ዑደት ባርነት ይሰብራል! ያህዌ የዘመናትና የወቅቶች ጌታ ነው፤ እርሱ የሚፈልገው ወቅታዊ የሆነ የእንሰሳት ደም ሳይሆን፣ "የእግዚአብሔር መሥዋዕት የተሰበረ መንፈሰ ነው፥ የተሰበረውንና የተዋረደውን ልብ እግዚአብሔር አይንቅም" (መዝሙር 51፥17) እንደሚለው ነው። ከሁሉ በላይ ደግሞ፣ ኢየሱሰ ክርሰቶሰ በመሰቀል ላይ ባቀረበው የአንድ ጊዜ ፍጹም መሰዋዕትነት (ዕብራውያን 10፥14) ይህንን ማለቂያ የሌለው ሥርዓት ፈጽሞ ደምድሞታል።

በኣል፣ የከነዓን የዝናብ-ፍጡር አምላክነት እና ኢሬቻ

በኡጋሪት ጽላቶች (Ugaritic texts) እንደተመዘገበው፣ በኣል የከነዓናውያን የዝናብ፣ የነጎድጓድ እና የመራባት አምላክ ሲሆን፣ ኃይሉ ከክረምት ወደ በጋ የወቅት ሽግግር ጋር በቀጥታ የተቆራኘ ነበር። እስራኤላውያን ተስፋይቱን ምድር ከገቡ በኋላ ወደ ግብርና ኑሮ ሲሸጋገሩ፣ "የበኣል ዝናብ ካልመጣ አዝመራ አይኖርም" በሚል ፍርሃት ወደ በኣል አምልኮ ሲሳቡ ታሪኩ ይመሰክራል (መሳ 2፥11-13፤ ሆሴዕ 2፥8)። ይህ ወቅታዊ የተፈጥሮ ሽግግርን ከአምልኮ ጋር የማያያዝ ስልት፣ ከኢሬቻ በዓል መዋቅር ጋር በሚያስደንቅ ሁኔታ ይመሳሰላል።

ኢሬቻ ራሱ ከክረምት (ጋና) ወደ በጋ/ መከር (ቦና) በሚደረግ ወቅታዊ ሽግግር ላይ ተመሥርቶ፣ ለዋቃ የምስጋናና የልመና መሰዋዕት የሚቀርብበት በዓል ነው።

ልክ እንደ በኣል አምላኪዎች፣ የኢሬቻ ተሳታፊዎችም መልካም ዝናብ፣ የሰብል ፍሬያማነት እና የማኅበረሰብ ደኅንነት ከከፍተኛው አምላክ ለማግኘት በተፈጥሮ ኃይላት ዙሪያ ይሰበሰባሉ። ነቢዩ ኤልያስ በቀርሜሎስ ተራራ ላይ የበኣል ካህናትን የተጋፈጠው በዚህ ትክክለኛ ነጥብ ላይ ነበር፤ የዝናብና የመራባት ምንጭ በኣል ሳይሆን ያህዌ ብቻ መሆኑን ለማረጋገጥ (1ኛ ነገሥት 18)። ተመሳሳይ የነገረ-መለኮት ጥያቄ ዛሬ ለክርስቲያኖችም ይቀርባል፦ የዝናብና የመከር በረከት ምንጭ ማን ነው?

ግብጽ፡ የተፈጥሮ-አምላክ ውህደት እና የወንዝ ቅድስና

የጥንቷ ግብጽ ሃይማኖት፣ ከየትኛውም ጥንታዊ ሥርዓት በላቀ መልኩ፣ መለኮትን ከተፈጥሮ ጋር ሙሉ በሙሉ አዋህዷል፤ ራ (የፀሐይ አምላክ)፣ ኦሲሪስ (የአባይ ወንዝና የሞት-ትንሣኤ ዑደት አምላክ)፣ እና ሐፒ (የአባይ ጎርፍ መንፈስ) ተጠቃሽ ናቸው። የአባይ ወንዝ ዓመታዊ ጎርፍ፣ የግብርና ዑደትን ስለሚወስን፣ ራሱ የመለኮት መገለጫ ተደርጎ ይመለክ ነበር። ይህ ክስተት፣ ምንም እንኳ በባህልና በጂኦግራፊ የራቀ ቢሆንም፣ ለውሃ አካላት በተለይም ለቢሾፍቱ ሆራ አርሰዲ ሐይቅ በኢሬቻ ውስጥ ከሚሰጠው ቅድሰና ጋር መዋቅራዊ ተመሳሳይነት አለው፤ በሁለቱም ሥርዓቶች ውሃ የመንጻት፣ የበረከትና የመለኮታዊ መገኘት ቦታ ተደርጎ ይታያል። መጽሐፍ ቅዱስ ግን የግብጽን አማልክት በቀጥታ በዘጸአት ታሪክ ውስጥ ተሸንፈው ያሳያል (ዘጸ 12፥12፤ ዘኍ 33፥4)፤ ያህዌ በእያንዳንዱ መቅሰፍት የግብጽ አምላክን ድል እያደረገ፣ ወንዝ፣ ፀሐይ ወይም ማንኛውም የተፈጥሮ ኃይል ራሱን የቻለ መለኮታዊ ማንነት እንደሌለው በተግባር አሳይቷል።

ባቢሎን፡ ጣዖት፣ የሙታን መናፍስት ፍርሃት

የሰው ልጅ ፈጣሪውን ሲተው፣ ፍርሃት የሕይወቱ ገዥ ይሆናል። የባቢሎን ሃይማኖት የዚህ ፍርሃት ማሳያ ነበር። ማዕከላዊ አምላካቸው የሆነው ማርዱክ፣ በየዓመቱ 'አኪቱ' (Akitu) በተሰኘው የአዲስ ዓመት በዓል ላይ በታላቅ ድምቀት ይመለክ ነበር። ይህ ሥርዓት የተፈጥሮን ዑደት ለማደስ፣ ማኅበረሰቡን አንድ ለማድረግና የካህናቱን ሥልጣን ለማጽናት የሚደረግ ስብዓዊ ጥረት ነበር። ከዚህም አልፎ፣ ባቢሎናውያን 'ኤቴሙ' (etemmu) በሚባሉ የሙታን (የቅድመ-አያት) መናፍስት ፍርሃት ታስረው ነበር፤ እነዚህ መናፍስት በሕያዋን ላይ ክፉ ተጽዕኖ እንዳያመጡ ዘወትር መሥዋዕትና የአምልኮ ሥርዓት ይቀርብላቸው ነበር። ይህ የሙታንን መንፈስ የማምለክና የማስደሰት ልማድ፣ ዛሬ በኦሮሞ ባህላዊ እምነት ውስጥ ከምናየው የቅድመ-አያቶች መንፈስ ክብር አሰጣጥና ከ'ቃሉ' (Qaallu) ተቋም የመንፈስ መካከለኛነት ጋር የሚያስገርም መንፈሳዊ ትይዩነት አለው።

ይሁን እንጂ፣ የእግዚአብሔር ሕዝብ (እስራኤላውያን) በምርኮ በባቢሎን ሳሉና በዚህ የጣዖት አምልኮ በተከበቡ ጊዜ፣ የሰማይና የምድር ጌታ የሆነው ያህዌ በነቢዩ ኢሳይያስ (45፥5-6) በኩል ኃያል ድምጹን አሰማ፦ “እኔ እግዚአብሔር ነኝ፥ ከእኔም ሌላ ማንም የለም፤ ከእኔ በቀር አምላክ የለም… ከፀሐይ መውጫ ጀምሮ እስከ ምዕራብ ድረስ ከእኔ በቀር ማንም እንዳሌለ ያውቁ ዘንድ፤ እኔ እግዚአብሔር ነኝ፥ ከእኔም ሌላ ማንም የለም።” ይህ አዋጅ፣ ማርዱክንም ሆነ የባቢሎንን የሙታን መናፍስት ውድቅ በማድረግ፣ እውነተኛው አምላክ የተፈጥሮ ዑደት ሳይሆን የታሪክ ሁሉ ጌታና ብቸኛ አዳኝ መሆኑን የሚያበስር የነጻነት ቃል ነው!

ሰፊው የአፍሪካ ባህላዊ ሃይማኖት እና ዋቄፈና

የሰውን ልጅ ልብ የሚመረምረው የእግዚአብሔር ቃል፣ የሃይማኖትንም መንፈሳዊ ሥር በተገቢው ይመዝናል። በሰሃራ በታች ያሉ አብዛኞቹ ባህላዊ የአፍሪካ ሃይማኖቶች አንድ የሚያመሳስላቸው አሳዛኝ መንፈሳዊ ስብራት አላቸው፦ እርሱም፣ ርቆ የሄደ የበላይ ፈጣሪ እንዳለ ማሰብና ያንን ባዶነት በቅድመ-አያቶች መናፍስት አማላጅነት፣ በዛፍ፣ በወንዝና በተራራ ውስጥ ባሉ የተፈጥሮ መናፍስት፣ እንዲሁም በካህናዊ መካከለኞች (ጠንቋዮች፣ የመንፈስ ጠሪዎች) ለመሙላት መሞከር ነው።

ይህ የጨለማ መዋቅር በምዕራብ አፍሪካ የዮሩባ 'ኦሪሻ' (Orisha) ሥርዓት እና በምሥራቅ አፍሪካ የናይሎቲክ ጎሳዎች መንፈሳዊነት ውስጥ ጎልቶ ይታያል፤ በኦሮሞ 'ዋቄፋና' እምነትም ውስጥ ያለው እውነታ ከዚህ የተለየ አይደለም። ምንም እንኳ 'ዋቃ' እንደ ከፍተኛው ፈጣሪ ቢታሰብም፣ በተግባር ግን የሕዝቡ ዕለታዊ መንፈሳዊ ሕይወት የታሰረው በ'ቃሉ' (Qaallu) መካከለኛነት፣ በ'አያና' መናፍስት ቁጥጥር፣ በ'አቴቴ' ሴት-መንፈስ አማላጅነት፣ እና በ'ዛር' የመገዛት ሥነ-ሥርዓቶች ባርነት ውስጥ ነው።

ይህ ዓይነቱ አሠራር ከመጽሐፍ ቅዱስ የመዳን መንገድ ጋር ፈጽሞ ይጋጫል። እግዚአብሔር ሕዝቡን ከዚህ የርኩሳን መናፍስት እስራት ሊጠብቅ፣ በዘዳግም 18፥10-12 ላይ ጥብቅና ቅዱስ ሕግን አውጥቷል፦ “ሟርተኛም፣ ሞራ ገላጭም፣ አስማተኛም፣ ምትሐተኛም፣ ድግምተኛም፣ መናፍስትንም የሚጠራ፣ ጠንቋይም፣ ሙታንንም የሚጠይቅ በአንተ ዘንድ አይገኝ። ይህንም የሚያደርግ ሁሉ በእግዚአብሔር ፊት የተጠላ ነው።” ክርስትና ባህልን አያጠፋም፤ ነገር ግን በክርስቶስ ኢየሱስ ብቸኛ አማላጅነት (1ኛ ጢሞቴዎስ 2፥5) የሰውን ልጅ ከዚህ የሙታን መናፍስትና የፍርሃት ቀንበር ሙሉ በሙሉ ነጻ ያወጣል!

ይህ ንጽጽር የሚያሳየው ወሳኝ ነጥብ፣ ኢሬቻና ዋቄፋና ልዩ ወይም ገለልተኛ ክስተት ሳይሆኑ፣ በሰው ልጅ ታሪክ ውስጥ ደጋግሞ በሚታየው የተፈጥሮ-አምላክ ውህደትና የመናፍስት መካከለኛነት ሰፊ ንድፍ ውስጥ የሚወድቁ መሆናቸውን ነው። ይህ ንድፍ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ በተደጋጋሚ “ጣዖት አምልኮ” ተብሎ ተወግዟል፤ ጳውሎስ ራሱ “አሕዛብ የሚሠዉት ለአጋንንት እንጂ ለእግዚአብሔር እንዳይደለ እላለሁ” (1ኛ ቆሮንቶስ 10፥20) ሲል ይህንኑ መርህ ያረጋግጣል። ስለሆነም ኢሬቻ በአንድ በኩል በኣል-ተኮር የከነዓን ዝናብ በዓል፣ በሌላ በኩል የግብጽ የወንዝ አምልኮ፣ በሌላ በኩል ደግሞ የባቢሎን ወቅታዊ የአምልኮ ዑደት የሚጋራው ተመሳሳይ ሥነ-መለኮታዊ ስሕተት ውስጥ ይወድቃል፤ ይህውም የፍጥረትን አካል ለፈጣሪ ክብር ማቅረብ ነው (ሮሜ 1፥25)።

፫ ክፍል ሶስት

ዋቃ እና ያህዌ፡ የማይታረቅ ልዩነት

አንድ አምላክ መኖሩን በንድፈ ሀሳብ ደረጃ ማመን ብቻውን የሰውን ልጅ ከኃጢአት ኩነኔ ሊያድነውም ሆነ እውነተኛውን የእግዚአብሔርን አዳኝነት እውቀት ሊያረጋግጥ አይችልም። መዳን የሚገኘው “አንድ አምላክ አለ” በሚል አጠቃላይና ደብዛዛ እውቀት ሳይሆን፣ እግዚአብሔር በልጁ በኢየሱስ ክርስቶስ በኩል ባዘጋጀው የጸጋ ስጦታ እና በመንፈስ ቅዱስ ዳግም በመወለድ ብቻ ነው። ውጫዊ የሆነውን አሀዳዊነት በመመልከት ብቻ፣ በኦሮሞ ባህል “አንድ ከፍተኛ አምላክ” ተብሎ የሚታመነውን 'ዋቃ' አሊያም የሌሎች ማኅበረሰቦችን የባህል አማልክት፣ ራሱን በቃሉ ከተገለጠው፣ በሥላሴያዊ ባሕርዩ ከሚታወቀውና የሰማይና የምድር ፈጣሪ ከሆነው ከመጽሐፍ ቅዱሱ 'ያህዌ' ጋር አንድ ነው ብሎ መደምደም ላዩን ብቻ የሚያይ አደገኛ መንፈሳዊ ስህተት (Syncretism) ነው። ይህ ዓይነቱ አመለካከት አጠቃላይ የተፈጥሮ መገለጥን እግዚአብሔር በልጁ ከሰጠው ልዩ መገለጥ ጋር በማደባለቅ፣ ክርስቶስ ኢየሱስን ብቸኛ የመዳን መንገድ የሚያደርገውን የወንጌል እውነት ያደበዝዛል።

መጽሐፍ ቅዱስ ይህንን ሃይማኖታዊ ብዥታ በያዕቆብ መልእክት 2፥19 ላይ በማያሻማ ሁኔታ ይገሰጸዋል፦ “እግዚአብሔር አንድ እንደ ሆነ አንተ ታምናለህ፤ መልካም ታደርጋለህ፤ አጋንንት ደግሞ ያምናሉ ይንቀጠቀጡማል”። ይህ ኃይለኛ ቃል የሚያሳየው፣ የእግዚአብሔርን አንድነት ማመን አጋንንትም እንኳ የሚጋሩት እውነት መሆኑን ነው። አጋንንት እግዚአብሔር አንድ መሆኑን ያውቃሉ፣ በሉዓላዊ ኃይሉም ይንቀጠቀጣሉ፤ ነገር ግን ይህ እውቀታቸው ወደ መዳን፣ ወደ ንስሐ፣ ወይም ከእግዚአብሔር ጋር ወዳለ ሕያው ኅብረት አላመጣቸውም። አጋንንታዊ እምነት ከእውነተኛ አዳኝ እምነት የሚለየው በመታዘዝ፣ በኢየሱስ ክርስቶስ ጌትነት ሥር በፍቅር በመገዛት፣ እና በመንፈስ ቅዱስ በሚሞላና በሚለወጥ ሕይወት ነው። ባህላዊ አሀዳዊነት (አንድ አምላክ አለ ብሎ መቀበል) ብቻውን መጽሐፍ ቅዱሳዊውን የክርስቲያን ማንነት ፈጽሞ ሊያረጋግጥ አይችልም።

የሰው ልጅ ሃይማኖታዊ ፈጠራዎች ከእውነተኛው አምላክ አንጻር ይህንን እውነት በታሪክ መነጽር ስንመረምረው፣ የሰው ልጅ በወደቀው ተፈጥሮው የፈጠራቸው ሃይማኖታዊ ሥርዓቶች ሁሉ የራሳቸው የሆነ “የበላይ አምላክ” እንዳላቸው እንገነዘባለን። በጥንቷ ግብጽ የነበረው የፀሐይ አምላክ 'ራ' (Ra) እና በባቢሎን የነበረው 'ማርዱክ' በየራሳቸው የጣዖት አምልኮ ሥርዓት ውስጥ “ከፍተኛና ብቸኛ አማልክት” ተብለው ተጠርተዋል። ነገር ግን፣ እነዚህ የሰዎች የሐሳብ ፈጠራና የአጋንንት ማታለያ የሆኑ አማልክት፣ ከቅዱሱ፣ ከዘላለማዊው፣ እና ራሱን በታሪክ ውስጥ በግልጽ ከገለጠው ከእስራኤል አምላክ ጋር ፈጽሞ ሊነጻጸሩ ወይም እኩል ሊሆኑ አይችሉም። የባህል አማልክት ከፍጥረት ጋር የተቆራኙ፣ የሰውን ኃጢአት ማስተሰረይ የማይችሉና መንፈሳዊ ድነትን የማያውቁ ናቸው።

መጽሐፍ ቅዱሳዊው ያህዌ በባሕርዩ ተወዳዳሪ የሌለው፣ በቅድስናው እንከን አልባ፣ በፍቅሩ ወሰን የለሽ ነው። ከሁሉ በላይ ደግሞ የእርሱ የመዳን ዕቅድ ከማንኛውም ሃይማኖታዊ ፈጠራ የተለየ ነው። ያህዌ የሰውን ልጅ ከዘላለም ሞት ለማዳን፣ አንድያ ልጁን ኢየሱስ ክርስቶስን በመስቀል ላይ የኃጢአት መሥዋዕት አድርጎ አቅርቧል፤ ሞትን ድል አድርጎ በማስነሣት፣ መንፈስ ቅዱስን በኃይል በማፍሰስ ኃጢአተኞችን ያጸድቃል። ማንኛውም የሰው ልጅ የባህል እምነት ይህንን የጸጋ፣ የክርስቶስን ደም ስርየት፣ እና የመንፈስ ቅዱስን ኃይል መገለጥ ሊያቀርብ አይችልም። ይህንን ጥልቅ እውነትና በመጽሐፍ ቅዱስ አምላክ (ያህዌ) እና በባህላዊ እምነት (እንደ ዋቃ፣ ራ፣ ማርዱክ) መካከል ያለውን መሠረታዊ የባሕርይ ልዩነት፣ ቀጥሎ የቀረበው ሠንጠረዥ በንጽጽር ቁልጭ አድርጎ ያሳያል፦

ዋቃ በዋቄፋና እና ያህዌ በመጽሐፍ ቅዱስ

የአድማስ፣ የመካከለኞች፣ የድነት፣ የቃል ኪዳንና የልዕልና ንጽጽር

የንጽጽር መስክ	ዋቃ በዋቄፋና የሰውልጅ ፍለጋ	ያህዌ በመጽሐፍ ቅዱስ የመለኮትመገለጥ
አድማስ Scope	በአንድ የተወሰነ ማኅበረሰብ፣ ባህልና መልክዓ-ምድር አውድ ውስጥ የሚታሰብ፣ ከሌሎች አማልክት ወይም መናፍስት ጋር አብሮ የሚኖር ሥርዓት ነው።	ያህዌ የአንድ ሕዝብ ወይም የአንድ መልክዓ-ምድር አምላክ ብቻ ሳይሆን የሰማይና የምድር ፈጣሪና የሁሉም ሕዝቦች ጌታ ነው። **(ዘፍ 1፥1፤ መዝ 24፥1፤ ሐዋ 17፥24-26፤ ማቴ 28፥19)**
የመካከለኞች ሥርዓት Mediators	ቃሉ (Qaalluu)፣ አያና (Ayyaana/መናፍስት)፣ ሽማግሌዎች፣ ዛፎችና የተለያዩ ተፈጥሯዊ አካላት በመካከለኛነት ያገለግላሉ።	በብሉይ ኪዳን ነቢያት፣ ካህናትና ሌሎች አገልጋዮች ነበሩ፤ በአዲስ ኪዳን ግን የመጨረሻውና ፍጹም መካከለኛ ኢየሱስ ክርስቶስ ነው። “አንድ አምላክ... አንድም መካከለኛ” **(1ጢሞ 2፥5)**
ተነጻጻሪነት Supremacy	በሰው ልጅ ሃይማኖታዊ ፍለጋ ውስጥ ከፍተኛውን መለኮታዊ እውነታ ለመግለጽ “ዋቃ” የሚለው ስም ይጠቀማል። ነገር ግን ባህላዊ መለኮታዊ ትውፊቶችን ከመጽሐፍ ቅዱሳዊ የፍጹም አንድነት መለኮት ጋር በቀጥታ ማመሳሰል የተጨማሪ ትንተና ይፈልጋል።	ያህዌ ልዩ፣ ተቀናቃኝ የሌለውና የማይነጻጸር ነው። “ከእኔ በቀር አምላክ የለም”፤ “እንግዲህ ከእኔ ጋር ማንን ታመሳስሉኛላችሁ?” **(ኢሳ 45፥5፤ ኢሳ 40፥25)**
የህልውና ሁኔታ Ontology	በባህላዊው ዓለም-እይታ ከሰማይ፣ ከምድርና ከተፈጥሮ ጋር የተቆራኘ ነው። ህልውናው ከፍጥረት ጋር ተቀላቅሎ የሚታይበት (Pantheistic tendency) አለው።	ያህዌ aseity ያለው፣ ህልውናው ከማንም የማይመነጭ፣ ፍጥረት ግን ከእርሱ የሚመነጭ ነው። “ከዘላለም እስከ ዘላለም አንተ አምላክ ነህ” **(መዝ 90፥2)**
የመለኮት መለኪያ Revelation / Criterion	የመለኮታዊ እውነት እውቀት በባህላዊ ትውፊት፣ በሥርዓት፣ በተፈጥሮ ምልክቶች እና በማኅበራዊ ትውስታ ይተላለፋል።	ያህዌ ራሱን በፍጥረት፣ በታሪክ፣ በቃሉ፣ በነቢያት እና በመጨረሻ በወልድ ኢየሱስ ክርስቶስ ገልጧል። **(ዕብ 1፥1-3፤ የሐ 1፥18)**

የንጽጽር መስክ	ዋቃ በዋቄፋና የሰውልጅ ፍለጋ	ያህዌ በመጽሐፍ ቅዱስ የመለኮትመገለጥ
የድነት ሥነ-መለኮት Soteriology	ትኩረቱ ምድራዊ ሰላምን፣ ጤናንና የዝናብን መገኘት ማረጋገጥ ነው። የኃጢአት ሥርየት፣ የክርስቶስ ቤዛነትና የዘላለም ሕይወት ጽንሰ-ሐሳብ የለውም።	የመጽሐፍ ቅዱስ ድነት ግልጽ የሆነ የጸጋ እና የቤዛነት መንገድ አለው። ኃጢአተኛ በክርስቶስ ቤዛዊ ሥራ በጸጋ በእምነት ይጸድቃል። **(ሮሜ 3፥21-26፤ ኤፌ 2፥8-9፤ 1ጴጥ 1፥18-19)**
የቃል ኪዳን ግንኙነት Covenantal Relationship	ባህላዊ የኦሮሞ ሥርዓቶች ከሰው፣ ከማኅበረሰብ፣ ከተፈጥሮና ከሥነ-ምግባር ሥርዓት ጋር የተያያዙ ግዴታዎችን ያካትታል። አምልኮው ማኅበራዊና ሥርዓታዊ ነው።	ያህዌ ከሕዝቡ ጋር በቃል ኪዳን የሚያደርገው ግላዊና ታሪካዊ ግንኙነት አለው። ከአብርሃም ጋር፣ ከእስራኤል ጋር እና በአዲስ ኪዳን። **(ዘፍ 15፤ ዘጸ 19–24፤ ኤር 31፥31-34፤ ሉቃ 22፥20)**
የግል ግንኙነት Personal Relationship	ከመለኮታዊ እውነታ ጋር የግንኙነት ገጽታ ቢኖርም፣ በChristian Trinity/Covenant/Adoption መዋቅር ያለውን የግል ግንኙነት በቀጥታ ማመሳሰል አይገባም።	እግዚአብሔር ሰውን በሰሙ የሚያውቅ፣ የሚጠራ፣ የሚወድና ልጅ የሚያደርግ ነው። **(ዮሐ 10፥3-4፤ ዮሐ 1፥12-13፤ ሮሜ 8፥15-17)**
የተፈጥሮ ግንኙነት Nature & Sacred Space	በባህላዊ የኦሮሞ ዓለም-እይታ ውስጥ ዛፎች፣ ውኃ፣ ተራራዎች፣ ምድር እና ሌሎች የተፈጥሮ አካላት ሃይማኖታዊ ትርጉም ሊኖራቸው ይችላል።	ፍጥረት ቅዱስ አምላክ አይደለም፤ የተፈጠረ ነው። ተፈጥሮ የፈጣሪን ክብር ይመሰክራል እንጂ ፈጣሪ ራሱ አይደለም። **(ዘፍ 1፥1-31፤ መዝ 19፥1-6፤ ሮሜ 1፥20-25)**
መንፈሳዊ ኃይላት	በባህላዊ የኦሮሞ እምነት ውስጥ የመንፈሳዊ ፍጡራን/ኃይላት ምድቦች በተለያዩ አካባቢዎችና ትውፊቶች ሊለያዩ ይችላሉ። እነዚህ በክርስቲያን ሰነ መለኮት “ክፉ መናፍስት” ወይም መላእክት ተብለው ይጠራሉ።	መጽሐፍ ቅዱስ መላእክትንና ሌሎች መንፈሳዊ ፍጡራንን እንደ ፍጡራን ይቆጥራል። የወደቁ መናፍስት ግን ለእግዚአብሔር ተቃዋሚ ናቸው። **(ቆላ 1፥16፤ ኤፌ 6፥12)**
የጸሎት አቅጣጫ	ጸሎትና መሰዋዕት ወደ ተራራ፣ ወንዝ፣ እና ትላልቅ ዛፎች (ኦዳ) ሥር በመሄድ ይቀርባል።	ጸሎት በቀጥታ ወደ እግዚአብሔር ይቀርባል፤ በክርስቶስ ስምና በመንፈስ ቅዱስ እርዳታ። **(ዮሐ 16፥23-26፤ ሮሜ 8፥26-27፤ ዕብ 4፥14-16)**
የሞራል ሥርዓት	“ሰፉ” (Safuu) ማኅበራዊ ሚዛንን፣ የተፈጥሮ ሕግንና ባህላዊ ክልከላዎችን መሠረት ያደረገ ሥነ-ምግባር ነው።	የመጽሐፍ ቅዱስ ሥነ-ምግባር መሠረቱ የቅዱሱ እግዚአብሔር ባሕርይና ፈቃድ ነው። “ቅዱሳን ሁኑ፤ እኔ ቅዱስ ነኝና” **(1ጴጥ 1፥15-16)**
የአምልኮ አቅጣጫ	ምስጋና፣ መሰዋዕት፣ በዓል፣ ማኅበራዊ ሥርዓትና ተፈጥሮን የሚያከብሩ ልማዶች በባህላዊ ሃይማኖታዊ ሕይወት ውስጥ ይኖራሉ።	አምልኮ ብቻ ለፈጣሪ ይገባል። ፍጥረት ለአምልኮ ሳይሆን ፈጣሪን ለማመስገን ምስክር ነው። **(ዘዳ 6፥4-5፤ ማቴ 4፥10፤ ራእ 4፥11)**
የሕዝብ አድማስ	የባህል፣ የሕዝብና የማኅበረሰብ አውድ በዋናነት ይታያል። ሆኖም ይህን በቀጥታ “ጎሳዊ አምላክ” ብሎ መግለጽ በምንጭ የሚፈተን ጥያቄ ነው።	ያህዌ የሁሉም ሕዝቦች ጌታ ነው። የእርሱ መንግሥት ከአንድ ዘር፣ ቋንቋ ወይም አገር አይገደብም። **(መዝ 22፥27-28፤ ማቴ 28፥19፤ ራእ 7፥9-10)**

የንጽጽር መስክ	ዋቃ በዋቄፋና የሰውልጅ ፍለጋ	ያህዌ በመጽሐፍ ቅዱስ የመለኮትመገለጥ
የታሪክ ሉዓላዊነት	ባህላዊ ዓለም-አይታ በተፈጥሮ፣ በማኅበረሰብና በታሪክ ላይ የመለኮታዊ ሥርዓትን ሊያይ ይችላል።	ያህዌ የታሪክ ጌታ ነው፤ ነገሥታትን ያነሳል፣ ያወርዳል፣ የሕዝቦችን ታሪክ ይገዛል። **(ዳን 2፥21፤ ኢሳ 46፥9-10፤ ሐዋ 17፥26)**
የመጨረሻ ተስፋ Eschatology	ቀጣይነትን በዘር፣ በልጅ እና በማኅበረሰብ ታሪክ ውስጥ ማየት ነው።	የክርስቲያን ተስፋ ትንሣኤ፣ ፍርድ፣ የክርስቶስ መመለስ፣ አዲስ ሰማይና አዲስ ምድር ነው። **(ዮሐ 5፥28-29፤ 1ተሰ 4፥13-18፤ ራእ 21፥1-5)**
የመለኮት ልዩነት	ዋቃን ከመጽሐፍ ቅዱሳዊ ያህዌ ጋር በቀጥታ አንድ ማድረግ በሁለቱ የመለኮት መገለጫዎች፣ በድነት፣ በቃል ኪዳንና በአምልኮ ላይ ያሉ ልዩነቶችን ካለመረዳት የመጣ ነው።	የመጽሐፍ ቅዱስ ዋና መልዕክት፦ “እግዚአብሔር ፈጣሪ ነው፤ ሰውና ሌሎች መንፈሳዊ/ተፈጥሯዊ ኃይላት ፍጡራን ናቸው።” ስለዚህ አምልኮ ለፈጣሪ ብቻ ይገባል። **(ኢሳ 42፥8፤ 1ቆሮ 8፥4-6፤ ራእ 4፥11)**

ያህዌ የ“ዋቃ” የተሻሻለ ወይም ዘመናዊ መገለጫ አይደለም። ይህንን ለማመሳሰል መሞከር ኢሳይያስ 45፥5-6 እና ሮሜ 1፥25ን በቀጥታ የሚክድ ክፉኛ የተሳሳተ ትርጓሜ ነው። የዋቄፋና ሥርዓት የሰው ልጅ ያለ ልዩ መለኮታዊ መገለጥ በተፈጥሮ ውስጥ እግዚአብሔርን ለማግኘት ያደረገው የሃይማኖት ፍለጋ ውጤት ሲሆን፣ በመጽሐፍ ቅዱስ የተገለጠው ያህዌ ግን የሁሉ ፈጣሪ፣ ራሱን በቃሉና በልጁ የገለጠ፣ በፍጥረት የማይወሰን ብቸኛና ፍጹም አምላክ ነው። ንጽጽሩ በጥራት ደረጃ ፈጽሞ በተለያዩ የሥነ-መለኮት ምድቦች መካከል ያለ ልዩነት ነው፤ ፍጡር-“አምላክ” (creature-deity) እና ፈጣሪ-አምላክ (Creator-God) ምድቦች መካከል ያለ ልዩነት።

፬ **ክፍል አራት**

በሁለት ሀሳብ ማነከስ፤ ክርስቲያን፣ ኢሬቻ እና ያህዌ

ከላይ የተመለከትነው ጥልቅ መንፈሳዊ ማስረጃ አንድን ሀቅ ፍንትው አድርጎ ያሳየናል፦ ኢሬቻ ገለልተኛ፣ ማኅበራዊ ወይም ከሃይማኖት ነጻ የሆነ “ባህላዊ በዓል” ፈጽሞ አይደለም። ይልቁንም በተዋረድ ለተደረደሩ መናፍስትና ለ'ዋቃ' በቀጥታ የሚቀርብ የአምልኮ መሠዊያ ነው። በተቀደሱ ስፍራዎች መሰብሰብ፣ ጸሎትና ምስጋና ማቅረብ፣ ሣርና አበባ በተቀደሰ ውሃ ነክሮ መርጨት፣ የ'ቃሉ' ካህናዊ መሪነትና ለተፈጥሮ አካላት የሚሰጠው ልዩ ክብር፤ እነዚህ ሁሉ የባህል ውዝዋዜዎች ሳይሆኑ፣ የሌላ 'አምላክ' መንፈሳዊ ሥርዓት-አምልኮ ናቸው። በክርስቶስ ውድ ደም የተገዛ አማኝ በዚህ ሥርዓት ውስጥ መሳተፉ፣ በመንፈሳዊ ዝሙት ርኩሰት ውስጥ መውደቅ ነው። ይህ አቋም ከሦስት የማይናወጡ የመጽሐፍ ቅዱስ ምሰሶዎች ይመነጫል፦

በእውነተኛው የክርስቲያን ሕይወት እና በባህላዊ የጣዖት አምልኮ መካከል ያለውን የማይታረቅ ልዩነት፣ መጽሐፍ ቅዱስ በሦስት መሠረታዊ ምሰሶዎች ላይ አቁሞ ያስተምረናል። እግዚአብሔር ክብሩን ለማንም የማያካፍል፣ የጨለማን አሠራር የሚጸየፍ እና ሕዝቡ ከማንኛውም የአጋንንት ማዕድ የተለዩ እንዲሆኑ የሚጠይቅ ቅዱስ አምላክ ነው።

የቀናተኛው አምላክ ብቸኛ ዙፋን (ዘጸአት 20፥3)

“ከእኔ በቀር ሌሎች አማልክት አይሁኑልህ” የሚለው የመጀመሪያውና ታላቁ ትእዛዝ፣ እግዚአብሔር ክብሩን ለማንም የማያካፍል ቀናተኛ አምላክ መሆኑን በጽንፈ ዓለሙ ሁሉ ፊት የሚናገር ነው። መጽሐፍ ቅዱሳዊው አምላክ አምልኮን፣ ውዳሴንና ክብርን በብቸኝነት የሚቀበል የሰማይና የምድር ሉዓላዊ ጌታ ነው። በዛሬው ዘመን አንዳንድ ሰዎች የሃይማኖቶች መዳቀልን (Syncretism) በመጠቀም፣ በባህል የሚታወቀውን 'ዋቃ' የሚለውን ስም፣ የ'ያህዌ' ተለዋጭ ስም በማስመሰል ለማምለክ ይሞክራሉ። ነገር ግን፣ ይህ ዓይነቱ ድርጊት አላዋቂነት ብቻ ሳይሆን፣ ይህንን ክቡር የሰማይ ዙፋን በቀጥታ የሚገዳደር የጣዖት አምልኮ ነው። የአምልኮ ቃላትና ስሞች ዝም ብለው ባህላዊ መግለጫዎች ሳይሆኑ፣ መንፈሳዊ ኃይል ያላቸው ናቸው። በመሆኑም ከያህዌ ውጭ ለሆነ ለማንኛውም “የባህል አምላክ” የሚሰጥ አምልኮ፣ የቀናተኛውን አምላክ ዙፋን መዳፈርና የቃል ኪዳን መተላለፍ ነው።

የጨለማውን አሠራር መግፈፍ (ዘዳግም 18፥10-12)

የእግዚአብሔር ቃል የሙታን መናፍስትን መጥራት፣ ሟርትን፣ አስማትንና ጥንቆላን በጥብቅ ይቃወማል፤ አድራጊዎቹንም “በእግዚአብሔር ፊት የተጠሉ ናቸው” በማለት ይፈርድባቸዋል። በባህል ስም የሚከበሩ እንደ ኢሬቻ፣ የአቴቴ እና የዛር ሥርዓቶች፣ ዝም ብለው ንጹሕ የማኅበረሰብ ልማዶች ወይም የጥበብ መግለጫዎች አይደሉም። ይልቁንም፣ ከመጋረጃው በስተጀርባ በቀጥታ ከእነዚህ ርኩሳን መናፍስት አሠራር ጋር የተሳሰሩ ናቸው። ከእነዚህ ሥርዓቶች ጀርባ ያለው ኃይል

የጨለማው መንግሥት አሠራር ነው። አማኙ እነዚህን ሥርዓቶች በባህል ሰበብ ማለዘብ (Romantacize ማድረግ) የለበትም። ይልቁንም በመንፈስ ቅዱስ ኃይልና በኢየሱስ ክርስቶስ ስም የጨለማውን አሠራር በመግፈፍ፣ ራሱን ከእነዚህ በእግዚአብሔር ፊት ፍጹም የተጠሉ ከሆኑ ልማዶች ሙሉ በሙሉ ማራቅ ይገባዋል።

የጌታ ማዕድ እና የአጋንንት ጽዋ (1ኛ ቆሮንቶስ 10፥21)

ጳውሎስ በዚህ ክፍል፣ “የጌታን ጽዋና የአጋንንትን ጽዋ ልትጠጡ አትችሉም፤ በጌታ ማዕድና በአጋንንት ማዕድ ልትካፈሉ አትችሉም” በማለት መንፈሳዊ እውነትን ይገልጣል። ሰዎች በልማድ ለጣዖት ወይም ለባህል አማልክት የሚያቀርቡት ሣር፣ ውሃ፣ ቅቤ ወይም መሰዋዕት በራሳቸው ግዑዝ ነገሮች ቢመስሉም፣ ከድርጊቱ በስተጀርባ ያለው እውነታ ግን ሙሉ በሙሉ አጋንንታዊ ነው። እርኩሳን መናፍስት እነዚህን የባህል መሰዋዕቶች በመጠቀም በሰዎች ሕይወት ላይ ሕጋዊ መብት ያገኛሉ። የክርስቶስ ደም የረጨው፣ በመንፈስ ቅዱስ የታተመውና ዳግም የተወለደው ክርስቲያን የብርሃን ልጅ ነው። የብርሃን ልጅ ከጨለማ ማዕድ ጋር ፈጽሞ ኅብረት የለውም! በጌታ ማዕድ (በጌታ እራት ኅብረት) የሚካፈል ሰው፣ በማወቅም ሆነ ባለማወቅ፣ በባህል ስም ከሚቀርብ የአጋንንት ጽዋ ጋር መተባበር አይችልም። እግዚአብሔር ፍጹም መለየትንና ቅድስናን ይፈልጋል።

ነቢዩ ኤልያስ በቀርሜሎስ ተራራ ላይ ያቀረበው ነጎድጓዳማ ጥያቄ ዛሬም በቤተ ክርስቲያን ጆሮ ውስጥ ያስተጋባል፦ “እስከ መቼ ድረስ በሁለት አሳብ ታነክሳላችሁ? እግዚአብሔር አምላክ ከሆነ እርሱን ተከተሉ፤ በኣል ግን አምላክ ከሆነ እርሱን ተከተሉ!” (1ኛ ነገሥት 18፥21)። “በሁለት አሳብ ማንከስ” ራሱ ኃጢአት ነው፤ ምክንያቱም በክርስቶስ መስቀልና በጣዖት መካከል ገለልተኛ ሰፍራ የለምና። በመሆኑም፣ ቤተ ክርስቲያን ኢሬቻን “ክርስቲያናዊ የምስጋና በዓል” በማድረግ ለማጥመቅ (Syncretism) መሞከር የለባትም። ይህ አካሄድ የክርስቶስን የትንሣኤ ኃይል የሚያረክስ፣ ለወንጌል ብርሃን ድልድይ ሳይሆን የዘላለም መሰናክል የሚሆን ክህደት ነው።

፭ **ክፍል አምስት**

ባህልን ማክበር፣ ጣዖትን መሻር፡ መጽሐፍ ቅዱሳዊው ሚዛን

የአንድን ሕዝብ የሐሰት ሃይማኖታዊ መዋቅር በቃሉ መዶሻ መሰበር ማለት፣ የዚያን ሕዝብ ባህላዊ ማንነት በጅምላ ማውገዝ ማለት ፈጽሞ አይደለም። እግዚአብሔር የቋንቋና የባህል ፈጣሪ ነው። መንፈሳዊ ብስለት ማለት፣ በባህል ውስጥ ያለውን የእግዚአብሔርን “የጋራ ጸጋ”፣ አምላክነትን ከሚጋፋ የጣዖት አምልኮ ነጥሎ ማውጣት መቻል ነው። ይህንን ታላቅ መርህ ከሙሴ ትእዛዝና ከክርስቶስ የጸጋ አገልግሎት እንማራለን፦

እግዚአብሔር በሙሴ በኩል ለእስራኤል ሕዝብ ሲናገር፣ “የምታወርሱአቸው አሕዛብ አማልክቶቻቸውን ያመለኩባቸውን ስፍራዎች ሁሉ... ፈጽማችሁ አጥፉ። ... ለአምላካችሁ ለእግዚአብሔር እንዲህ አታድርጉ” (ዘዳግም 12፥2-4) በማለት አዘዘ። እስራኤላውያን እንዲያፈርሱ የታዘዙት የከነዓናውያንን የጣዖት መሠዊያዎች እንጂ፣ የእለት ተዕለት ኑሮአቸውን፣ የገበያ ሥርዓታቸውን ወይም ቤተሰባቸውን አልነበረም። ጣዖት ይወድማል፤ ሰብዓዊ ማንነት ግን ይከበራል።

ይህንኑ ቅዱስ መለኪያ ለኦሮሞ ሕዝብ ባህል ስንተገብረው፣ እጅግ የሚያስደንቁ የማኅበራዊ ጸጋ ስጦታዎችን እናገኛለን። በዓለም አቀፍ ደረጃ (UNESCO) ዕውቅና ያገኘው የ'ገዳ' አስተዳደር ሥርዓት እና የሴቶችን ክብር የሚያስጠብቀው የ'ሲንቄ' (Siinqee) ተቋም፣ ከእግዚአብሔር የፍትሕ ባሕርይ የሚመነጩ ማኅበራዊ እንቁዎች በመሆናቸው ከ'ዋቃ' አምልኮ ተነጥለው ሊከበሩ ይገባል። በሌላ በኩል ግን፣ እንደ ኢሬቻ፣ ቦረንቲቻ እና አቴቴ ያሉ ሥርዓቶች ራሳቸውን የቻሉ ሃይማኖታዊ የአምልኮ ተግባራት ስለሆኑ፣ ልክ እንደ ከነዓናውያን መሠዊያ ፈጽመው ሊወገዱና በክርስቶስ ብርሃን ሊተኩ ይገባል። አምልኮ ለታረደው በግ ብቻ ነው!

ይህንን ጥልቅ የመለየት ሥራ የምናከናውነው በክርስቶስ ኢየሱስ ትሕትናና ፍቅር ነው። ጌታችን በያዕቆብ ጉድጓድ አጠገብ ከሳምራዊቷ ሴት ጋር ባደረገው የልብ ውይይት፣ “እናንተስ ለማታውቁት ትሰግዳላችሁ” (ዮሐ 4፥20-22) በማለት የተዛባ አምልኮዋን ፊት ለፊት ተቃወመ፤ እውነትን ፈጽሞ አልደበቀም። ነገር ግን ይህን ከማድረጉ በፊት ውኃ ጠይቆ ክብሯን መለሰላት፣ የተሰበረ ታሪኳን አዳመጠ፣ በመጨረሻም የሕይወት ውኃ የሆነውን ራሱን ገለጠላት።

ዛሬም ለኦሮሞ ወንድሞቻችንና እኅቶቻችን የሚኖረን የወንጌል አገልግሎት የልባቸው መክፈቻ የሆነውን ቋንቋቸውን (አፋን ኦሮሞን) በጥልቅ ማክበርን፣ ታሪካዊ ስብራታቸውን በክርስቶስ ርኅራኄ ማዳመጥን ይጠይቃል። ይህን ሁሉ ፍቅር እያሳየን ግን፣ ነፍሳቸውን ከዘላለም ሞት የሚያድነውን የወንጌል እውነት (ከማንኛውም ባህላዊ ጣዖት መለየትን) ፈጽሞ አናዳፍንም። እውነተኛ ፍቅር ታሪክን ያከብራል፤ ነፍስን ለማዳን ግን እውነትን ከመናገር ወደኋላ አይልም።

፮ **ክፍል ስድስት**

የእረኝነት ልብና የመስቀሉ ዋጋ

በክርስቶስ ብርሃን ለተገለጠው እውነት መቆም ምንጊዜም ማኅበራዊ ዋጋ ያስከፍላል። በልባቸው ውስጥ ያለውን የያህዌን ዙፋን ላለማካፈል ሲሉ በኢሬቻ ላይ ላለመሳተፍ ለሚወስኑ የኦሮሞ ክርስቲያኖች፣ ከቤተሰብና ከማኅበረሰብ የሚመጣው መገለልና ጫና እጅግ ከባድ ሊሆን ይችላል። ሐዋርያው ጳውሎስ በ1ኛ ቆሮንቶስ 8-10 ላይ እንዳስተማረው፣ እውነተኛ መንፈሳዊነት ራስን ከጣዖት ማራቅ ብቻ ሳይሆን፣ ይህንን መራራ የመገለል ጽዋ ለሚጠጡ ወንድሞች የፍቅር ከለላ መሆን ጭምር ነው። ጌታችን ኢየሱስ “ስለ ጽድቅ የሚሰደዱ ብፁዓን ናቸው… ሲነቅፉአችሁና ሲያሳድዱአችሁ በእኔም ምክንያት ክፉውን ሁሉ በውሸት ሲናገሩባችሁ ብፁዓን ናችሁ። ዋጋችሁ በሰማያት ታላቅ ነውና ደስ ይበላችሁ…” (ማቴዎስ 5፥10-12) በማለት የተሰበረውን ልባቸውን በሰማያዊ ተስፋ ይጠግነዋል። በዚህ ሰዓት ቤተ ክርስቲያን ተመልካች ሳትሆን፣ በተግባራዊ ፍቅር፣ በጸሎትና በሞቀ ኅብረት የእነዚህ ዋጋ ከፋዮች አዲስ ቤተሰብ እና መጠጊያ ልትሆን ይገባታል።

የማይከፈለው የያህዌ ዙፋን እና የቤተ ክርስቲያን ድምፅ (ኢሳይያስ 45፥5-6)

ይህ ጽሁፍ የሚያሳየን አንድ ነጠላ፣ የማይታጠፍ እውነት አለ፦ ኢሬቻና ዋቄፋና፣ ልክ እንደ ጥንቱ የከነዓን በኣል፣ እንደ ግብጽ አማልክት፣ እንደ ባቢሎኑ ማርዱክ፣ እንዲሁም እንደ ሰፊው የአፍሪካ ባህላዊ ሃይማኖት፣ ክብሩን ለፈጣሪ ሳይሆን ለፍጥረት (ወይም በፍጥረት ውስጥ ላለ ኃይል) የሚሰጡ ሥርዓቶች ናቸው። ያህዌ ግን ቀናተኛ አምላክ ነው! “ከፀሐይ መውጫ ጀምሮ እስከ ምዕራብ ድረስ ከእኔ በቀር ማንም እንዳሌለ ያውቁ ዘንድ፤ እኔ እግዚአብሔር ነኝ፥ ሌላም የለም” (ኢሳ 45፥5-6) በማለት ዙፋኑን ለምድራዊ ሥርዓት ፈጽሞ እንደማያካፍል በአጽንኦት ያውጃል። ስለሆነም የክርስቶስ ሙሽራ የሆነችው ቤተ ክርስቲያን፣ በእግዚአብሔር እና በጣዖት መካከል በሁለት ሀሳብ ሳታነክስ፣ በግልጽነት፣ በድፍረት እና ያለ ማወላወል ለእውነት መቆም አለባት፤ ምክንያቱም ዝምታና ውሳኔ-አልባነት ራሱ በጠላት ሰፈር የመቆም ያህል ይቆጠራልና።

በእንባ የሚዘራ እውነት፡ ትሕትና እና የተዋጀ ማንነት

(ሐዋርያት ሥራ 14፥15፤ ገላትያ 3፥28)

ይህ ጥብቅ የሆነ የመለየት አዋጅ ግን፣ ከትዕቢት መንበር ሳይሆን ከልብ ስብራትና ከትሕትና መንፈስ ሊፈልቅ ይገባዋል። ጳውሎስና በርናባስ በልስጥራ ከተማ ሰዎች እንደ አማልክት ሊያመልኩአቸው ሲሞክሩ፣ በኩራት አልተነፉም፤ ይልቁንም ልብሳቸውን ቀደው፣ ወደ ሕዝቡ እየጮኹ በመግባት "እናንተ ሰዎች፥ ይህን ስለ ምን ታደርጋላችሁ? እኛ ደግሞ እንደ እናንተ የምንሰማ ሰዎች ነን፥ ከዚህም ከንቱ ነገር ሰማይንና ምድርን ባሕርንም በእነርሱም ያለውን ሁሉ ወደ ፈጠረ ወደ ሕያው እግዚአብሔር ዘወር ትሉ ዘንድ ወንጌልን እንሰብካለን፤" (ሐዋ 14፥15) በማለት በእንባ ለመኑአቸው። ለእኛም የሚያስፈልገን ይህ የጳውሎስ እንባ ነው። የኦሮሞ ሕዝብ እጅግ ማራኪ በሆነው ባህላዊ ቅርሱና እንግዳ ተቀባይነቱ፣ ንጹሑን ወንጌል ለመቀበል ከተዘጋጁ ታላላቅ ሕዝቦች አንዱ ነው። ቃሉ "አይሁዳዊ ወይም የግሪክ ሰው የለም፥ ... ሁላችሁ በክርስቶስ ኢየሱስ አንድ ሰው ናችሁና" (ገላትያ 3፥28) እንደሚል፣ አንድ የኦሮሞ አማኝ ክርስቶስን ሲቀበል ውብ የሆነው ማንነቱ አይጠፋም፤ ይልቁንም ጣዖታዊ ከሆኑት ነገሮች ነጽቶ፣ በታላቁ የእግዚአብሔር ቤተሰብ ዘውድ ላይ እንደሚያበራ ውድ ዕንቁ ሆኖ ይታከላል። ይህ ክብርና የነፍስ ድነት ግን የሚገኘው፣ ምንም በማይቀላቀልበትና ባልተከፋፈለው የያህዌ ንጹህ አምልኮ ውስጥ ብቻ ነው!

የህይወት ቃል ህብረት

ነገረመለኮት · ኢሬቻ፣ ዋቄፋና እና ክርስትና

www.ethiopiantheology.org